

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ЦЕНТР ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ, ДИСТАНЦІЙНОГО ТА
ЗАОЧНОГО НАВЧАННЯ

Кафедра фінансів та обліку

ПРОТИДІЯ ФІНАНСОВОМУ ШАХРАЙСТВУ В УКРАЇНІ

кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
2 курсу заочної форми навчання
КОБАСЯР Іванни Василівни

Науковий керівник
кандидат економічних наук, доцент
НАГІРНА Оксана Вікторівна

Рецензент
кандидат економічних наук, доцент
ЛИХОЛАТ Світлана Михайлівна

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

„20” березня 2024 р., протокол № 10
завідувач кафедри фінансів та обліку,

_____ **МЕЛЬНИК С.І.**

(підпис)

Львів

2024

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Центр післядипломної освіти, дистанційного та заочного навчання

Кафедра фінансів та обліку

Освітній ступінь «магістр»

Галузь знань 07 «Управління та адміністрування»

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Назва освітньої програми «Фінансова розвідка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

фінансів та обліку

_____ Степан МЕЛЬНИК

«20» листопада 2023 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ КОБАСЯР Іванни Василівни

1. Тема роботи «Протидія фінансовому шахрайству в Україні»
керівник роботи НАГІРНА Оксана Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент
затверджені наказом ЛьвДУВС від «17» листопада 2023 р. № 1403 о/с
2. Термін подання здобувачем вищої освіти роботи «05» березня 2024 р.
3. Вихідні дані до роботи. Законодавчі та нормативно-правові документи з питань протидії фінансовому шахрайству, літературні та наукові джерела із зазначеної тематики, статистичні та аналітичні дані.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити). Розкрити сутність поняття "фінансове шахрайство" та його економічне підґрунтя; систематизувати існуючі види фінансових злочинів та провести класифікацію фінансового шахрайства; проаналізувати правовий механізм протидії фінансовому шахрайству; здійснити типологічне дослідження основних фінансових шахрайських схем; провести оцінку масштабів розповсюдженості фінансового шахрайства в Україні; узагальнити міжнародний досвід у сфері запобігання та протидії фінансовому шахрайству; розробити стратегічні підходи до протидії фінансовому шахрайству в Україні.
5. Перелік графічного матеріалу (додатків). Найпоширеніші шахрайські схеми в Україні у 2022 році; динаміка обсягу збитків від незаконних дій з платіжними картками упродовж 2018-2022 рр., %; динаміка суми однієї незаконної операції у 2018-2022 рр., грн.; динаміка кількості шахрайських операцій з платіжними картками у 2018-2022 рр., тис. випадків; динаміка обсягу вчинених шахрайських злочинів в Україні протягом 2018-2022 рр.; динаміка виявлених та усунутих фінансових порушень, які призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів у 2018-2022 рр., млн.грн.; динаміка вручених письмових повідомлень про підозру у вчиненні кримінального правопорушення та притягнутих осіб до адміністративної відповідальності у 2018-2022 рр., од.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	ПРИЗВИЩЕ, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	НАГІРНА О.В.		
2	НАГІРНА О.В.		
3	НАГІРНА О.В.		

7. Дата видачі завдання «20» листопада 2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Опрацювання літератури за темою роботи та складання плану	01.12.2023	виконано
2	Написання першого розділу	01.01.2024	виконано
3	Написання другого розділу	01.02.2024	виконано
4	Написання третього розділу	01.03.2024	виконано
5	Підведення підсумків та формулювання висновків	03.03.2024	виконано
6	Оформлення роботи	05.03.2024	виконано

Здобувач вищої освіти

(підпис)КОБАСЯР І.В.

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)НАГІРНА О.В.

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

АНОТАЦІЯ

КОБАСЯР І.В. Протидія фінансовому шахрайству в Україні. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2024.

У даній кваліфікаційній роботі був виконаний ретельний теоретичний аналіз поняття "фінансове шахрайство", проведена класифікація різних видів цього явища, а також вивчено та систематизовано нормативно-правові акти, що стосуються протидії фінансовому шахрайству. Здійснена оцінка масштабів поширення фінансового шахрайства в Україні. Досліджено міжнародний досвід у боротьбі з фінансовим шахрайством. У роботі запропоновані заходи для удосконалення діяльності держави та підприємств з метою запобігання та протидії фінансовому шахрайству.

Ключові слова: протидія фінансовому шахрайству, зарубіжний досвід, типові схеми виявлення фінансового шахрайства, фінансове шахрайство, організація боротьби з шахрайством.

ANNOTATION

KOBASYAR I.V. Countering Financial Fraud in Ukraine. – Manuscript.

Qualification work for the degree of "Master" in the specialty 072 "Finance, Banking, and Insurance". – Lviv State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Lviv, 2024.

This qualification work includes a thorough theoretical analysis of the concept of "financial fraud," classification of various types of this phenomenon, and a study and systematization of regulatory acts related to countering financial fraud. An assessment of the scale of financial fraud prevalence in Ukraine has been conducted. International experience in combating financial fraud has been explored. The paper proposes measures to improve the activities of the state and enterprises to prevent and counteract financial fraud.

Keywords: countering financial fraud, international experience, typical schemes for detecting financial fraud, financial fraud, organization of anti-fraud activities.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА	9
1.1. Фінансове шахрайство: сутність, економічне підґрунтя та наслідки..	9
1.2. Класифікація шахрайських дій у фінансовій сфері.....	15
1.3. Нормативно-правовий механізм протидії фінансовому шахрайству.	20
Висновки до розділу 1	25
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ	
ФІНАНСОВОМУ ШАХРАЙСТВУ	26
2.1. Типові схеми вчинення шахрайських дій у фінансовій сфері.....	26
2.2. Аналіз масштабів поширення фінансового шахрайства та	
результативність заходів протидії.....	34
Висновки до розділу 2.....	41
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ	
ФІНАНСОВОМУ ШАХРАЙСТВУ В УКРАЇНІ	42
3.1. Зарубіжний досвід протидії фінансовому шахрайству та	
можливості його впровадження в Україні.....	42
3.2. Основні шляхи підвищення результативності протидії	
фінансовому шахрайству.....	50
Висновки до розділу 3.....	59
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Глобалізація, розповсюдження інформаційних технологій у фінансовій сфері, використання безготівкових розрахунків та відкритість національних фінансових систем становлять фактори, які сприяють поширенню фінансового шахрайства. Це явище також відзначається у фінансовій системі України. Фінансові махінації представляють серйозну загрозу фінансовим інтересам фізичних осіб, підприємств, держави і суспільства в цілому. Небезпека фінансового шахрайства полягає в тому, що воно виступає як результат і, одночасно, причина вчинення інших правопорушень, таких як підробка документів, хабарництво, корупція та зловживання службовим становищем.

Щорічно виникають нові форми шахрайства, а з розвитком технологій фінансові махінації адаптуються до сучасних умов. У сучасних реаліях шахрайство все більше акцентується на інтелектуальному рівні, оскільки шахраї не лише використовують нові технології, але також застосовують сучасні психологічні методи. При аналізі видів фінансового шахрайства, зокрема його проявів на підприємствах, можна зробити висновок, що це може негативно вплинути не лише на репутацію підприємства, але й на його фінансове становище взагалі. Отже, дослідження сучасних особливостей фінансового шахрайства, виявлення та впровадження ефективних заходів протидії стали актуальним завданням у сучасному світі.

Багато відомих дослідників займалися питанням боротьби з фінансовим шахрайством. Значний внесок у цю тему внесли такі вчені, як: Л. Бостан, О. Бура, Л. Добрик, І. Добровольська, Д. Каменський, Т. Кізима, А. Ковбель, О. Кохановська, О. Макаренко, Т. Мудряк, О. Рубан, С. Сахневич, Ю. Хамига, Г. Чернишов, С. Чорнуцький, С. Чернявський, І. Чуницька, Д. Шкаровський та ін. У ході цього дослідження використано висновки їх наукових досліджень для аналізу даної теми. Важливо відзначити, що у сучасній вітчизняній науці є недостатньо дослідженими аспекти фінансових передумов протидії

фінансовому шахрайству, його економічні впливи та наслідки. Ця обставина визначила вибір даної теми для дослідження.

У даній кваліфікаційній роботі використовувались вітчизняні та зарубіжні наукові праці з проблем дослідження, нормативно-правові документи України, інформація від правоохоронних органів та фінансових установ, а також висновки Всесвітніх досліджень економічних злочинів і шахрайства, проведених аудиторською компанією Pricewaterhouse Coopers.

Мета і завдання дослідження. Мета кваліфікаційної роботи полягає в розкритті особливостей виникнення, виявлення та шляхів протидії фінансовому шахрайству в Україні.

Згідно з сформульованою метою у кваліфікаційній роботі визначено наступні **завдання**:

- розкрити сутність поняття "фінансове шахрайство" та його економічне підґрунтя;
- систематизувати існуючі види фінансових злочинів та провести класифікацію фінансового шахрайства;
- проаналізувати правовий механізм протидії фінансовому шахрайству;
- здійснити типологічне дослідження основних фінансових шахрайських схем;
- провести оцінку масштабів розповсюдженості фінансового шахрайства в Україні;
- узагальнити міжнародний досвід у сфері запобігання та протидії фінансовому шахрайству;
- розробити стратегічні підходи до протидії фінансовому шахрайству в Україні.

Об'єктом дослідження виступають грошові операції основних економічних суб'єктів.

Предметом дослідження є основні напрямки протидії фінансовому шахрайству.

Методи дослідження. З метою повного та всебічного розгляду теми кваліфікаційної роботи використовувались наступні методи наукового дослідження та пізнання: метод систематизації (для розкриття змісту поняття "фінансове шахрайство"); метод класифікації (при систематизації основних видів фінансового шахрайства); метод формалізації (для дослідження законодавчого забезпечення протидії фінансовому шахрайству); методи економічної статистики (для вивчення масштабів та тенденцій поширення фінансового шахрайства в Україні); графічний метод (для побудови графіків та наочної демонстрації отриманих результатів); метод узагальнення (при вивченні досвіду економічно розвинутих країн та розробці на цій основі заходів протидії фінансовому шахрайству в Україні).

Наукова новизна полягає у тому, що отримані в ході дослідження висновки можуть служити підприємствам рекомендаціями при розробці заходів з протидії фінансовому шахрайству в Україні.

Основний зміст роботи. Структура кваліфікаційної роботи включає в себе вступ, три розділи, висновки і список використаних джерел.

У першому розділі роботи розглядаються причини виникнення фінансового шахрайства, проводиться класифікація цього явища, а також аналізується фінансове шахрайство в сучасних умовах і під час воєнного стану.

У другому розділі роботи проаналізовані типові схеми виявлення фінансового шахрайства та проведено оцінку масштабів поширення фінансового шахрайства.

У третьому розділі роботи проаналізовано зарубіжний досвід протидії фінансового шахрайства і запропоновані основні напрями протидії фінансовому шахрайству в Україні.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з 67 сторінок, з основним обсягом у 57 сторінок. У роботі подано 1 таблицю, а також 6 рисунків. Список використаних джерел включає 48 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА

1.1. Фінансове шахрайство: сутність, економічне підґрунтя та наслідки

Активний розвиток глобальних економічних процесів та поширення глобалізаційних тенденцій призвели до збільшення важливості у сучасному житті фінансів. Одночасно з цим активне використання сучасних інформаційних технологій та безготівкові розрахунки спричинили зростання різноманітних проявів фінансового шахрайства. Фахівці переконані, що ризик шахрайства на сьогодні впливає на практично всі сфери суспільних відносин.

Варто відзначити, що в історичному контексті української мови термін "шахрай" використовувався для опису "схованих та нечесних у вчинках людей, хитрунів, махінаторів, обдурювачів, обманників" [2]. Автори Нового тлумачного словника української мови стверджують, що термін "шахрайство" походить від "шахер-махер", що означає "хитру операцію, вигідний оборот, нечесне поводження, аферу чи махінацію" [22, с. 862]. Таким чином, у науковому світі часто можна зустріти синоніми, такі як афера ("ризикована операція, спрямована на здобуття прибутку; шахрайство" [4, с. 47]) і махінація ("недобросовісний, нечесний метод, використовуючи хитрість для досягнення певного результату; махінація" [4, с. 653]).

Тлумачний словник української мови визначає шахрайство як "1) хитрий і вправний обман; крутість; обдурювання; 2) незаконне заволодіння особистим майном громадян або отримання прав на майно шляхом зловживання довірою чи обманом" [4, с. 1615].

Кримінальний кодекс України, у своїй статті 190, розглядає шахрайство як протиправну дію в сфері власності, що виявляється в "заволодінні чужим майном або набутті права на майно шляхом обману чи зловживання довірою"

[15]. Таким чином, в даному визначенні акцент робиться на методах заволодіння майном чи правами на нього, зокрема, на зловживанні довірою та обмані. Таким чином, можна зазначити, що саме ці ознаки відрізняють шахрайство від інших протиправних дій щодо власності, таких як, наприклад, крадіжки. Важливим елементом шахрайства, як злочину проти власності, є необхідність добровільної передачі майна чи прав на нього потерпілим [27].

Проте С. П. Чорнуцький звертає увагу на те, що офіційне визначення шахрайства "лише розглядає випадки привласнення чужого майна, оминаючи при цьому ситуації витрат цього майна, що перейшло у власність третіх осіб". Він надає власне визначення шахрайства як "порушення встановленого чинним законодавством України порядку надання кредитів, фінансування та оподаткування діяльності" [37, с. 128].

С. С. Чернявський [38, с. 11] підкреслює важливість більш широкого тлумачення терміну "шахрайство", тому що ознаки цього злочинного діяння можуть також виявлятися у численних інших кримінальних діях, які, хоча не мають на меті заволодіти чужим майном, але все ж належать до шахрайських методів. Є думка, що до шахрайських дій належить також ухилення від сплати податків, обман споживачів і замовників. Відповідно до висловлення іншого автора, до числа дій, що вважаються шахрайством, належать ті, що пов'язані із неправомірним захопленням майна через зловживання службовим положенням [12].

Конвенція про захист фінансових інтересів Європейських співтовариств особливо визначає шахрайство у сфері доходів та видатків бюджету ЄС [14]. Зазначається, що це передбачає навмисне порушення, яке призводить до незаконного використання коштів та невідповідного збереження, що призводить до втрати ресурсів, або порушення, що спричиняє недоотримання доходів до бюджету ЄС.

Несуперечним є той факт, що в умовах сьогодення надзвичайно зростає значущість фінансів та фінансових відносин у майже всіх сферах громадського життя. Згідно з висловлюванням вчених, "протягом останніх десятиліть

фінанси перетворилися із конкретного засобу для обслуговування процесів у економіці у потужний каталізатор розвитку сучасного суспільства, стаючи самостійним сегментом та важливою ланкою економіки з величезним потенціалом" [12]. В таких обставинах, наростаючий вплив фінансів створює основи для аналізу фінансового шахрайства як індивідуального явища, що є характерним для сучасних економічних систем.

Основна частина наукових публікацій, що досліджують фінансове шахрайство, припадає на вчених у галузі юридичної науки. Наприклад, С. С. Чернявський описує фінансове шахрайство як "комплекс пов'язаних між собою суспільно-небезпечних дій, спрямованих на вчинення крадіжки чи отримання права на майно шляхом обману або зловживання довіри в області відносин, які підпадають під норми фінансового права" [39, с. 97].

Інший автор пропонує більш докладне визначення фінансового шахрайства, розглядаючи його як "злочини у сфері грошового обігу, такі як зловживання довірою, обман, конвертація безготівкових коштів у готівкові доходи, підроблення, отримання неправомірного зиску внаслідок утаємнення реальних доходів та ухилення від сплати податків, фальсифікація платіжних документів, отримання неправомірного прибутку внаслідок виплати завищених або отримання занижених відсотків за операціями страхування, кредитування, зберігання грошових коштів або від угод у галузі фінансів між громадянами " [12].

Згідно з Г. М. Чернишовим, фінансове шахрайство є "кримінологічним явищем, що представляє собою злочинне діяння та виражається у системі кримінальних, караних і легальних дій, що здійснюються через обман або зловживання довірою під час створення, розподілу та використання фінансових ресурсів з метою отримання матеріальної вигоди" [36, с. 233].

С. П. Чорнуцький визначає фінансове шахрайство як "навмисні дії однієї або кількох осіб, спричиняють недотримання вимог діючого законодавства України для отримання прибутку чи благ" [37, с. 128].

О. В. Бура та І.І.Добровольська визначають фінансове шахрайство як "вид економічного шахрайства, що націлене на спроби незаконного заволодіння майном іншої особи або отримання права на чуже майно шляхом обману або зловживання довірою в контексті управління, розподілу і використання фінансових ресурсів суб'єктів економічних відносин" [3].

Отже, враховуючи результати наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних учених, можемо сформулювати наступне визначення фінансового шахрайства: це сукупність економічних взаємовідносин, що виникають між особами, зазвичай без використання насильства, в контексті створення, розподілу і користування грошовими засобами. Ці взаємовідносини виявляються у вчиненні обману або зловживанні довірою чи посадовим положенням з метою набуття конкретної вигоди. Відображаючи потоки грошових коштів між суб'єктами фінансових правовідносин, фінансове шахрайство призводить до отримання економічних вигод для шахрая та збитків для жертви таких шахрайських дій.

Навіть при постійних застереженнях різних джерел щодо великої кількості шахрайських схем і, навіть враховуючи негативний особистий досвід, люди продовжують вкладати гроші у різні шахрайські проекти. За словами фахівців, основна причина цього полягає в тому, що "бажання людей отримати легкі гроші завжди буде і, ймовірно, ніколи не зникне" [32]. Таким чином, існування фінансових афер та шахрайств можна пояснити прагненням людей легко та швидко заробити гроші, що базується передусім на людській жадібності.

Виникнення численних фінансових шахрайських схем пояснюється не лише повною недовірою до держави або фінансових інститутів зокрема, але й наявністю "феномену довіри" [33]. Цей феномен вказує на те, що люди по своїй природі, мають тенденцію довіряти людям і взаємодіяти без жодного упередження. Проте ця тенденція є тонким балансом у сфері людських відносин і бізнесу. Саме на цей фактор спираються користолюбиві шахраї, маніпулюючи довірою оточення [32].

Таким чином, можна підтвердити той факт, що довіра, бажання отримання легких матеріальних вигод або надходжень, низький рівень грамотності громадян у сфері фінансів, неохота отримувати нові знання з фінансових питань є основними чинниками, які ускладнюють вирішення цієї проблеми, навіть у країнах з розвинутою економікою та сприятливим законодавством для громадян.

Безперечно, що фінансові шахрайські проекти також мають економічне ґрунтування. Практика демонструє, що їх кількість зростає в періоди економічних криз. Фінансова нестабільність в державі спричиняє ліквідацію банків та підприємств і, відповідно, зменшення кількості робочих місць. Це призводить до втрати довіри до фінансових інститутів та можливостей додаткового заробітку. У таких обставинах будь-який експеримент здається вдалим, і люди, не задумуючись спокушаються на легкі можливості отримання доходу.

Важливо підкреслити, що шахрайство не обмежується економічними кризами, адже навіть у періоди відносної економічної стабільності воно продовжує функціонувати. У таких періодах, коли доходи зростають, люди часто стають менш обережними. Крім того, ряд економічних факторів сприяють поширенню шахрайських схем: велика кількість фінансових інструментів, стрімке зростання фінансових трансакцій та глобалізація, що викликає зростання міжнародної фінансової злочинності. Отже, в пошуку засобів для економії та здобуття додаткових фінансових ресурсів, особливо довірливі інвестори стають жертвами шахраїв.

Важливо відзначити, що у більшості ситуацій неправомірне здобуття фінансових ресурсів через шахрайські дії відбувається за участю групи осіб або організованих злочинних груп. Ці групи мають складні структури та зв'язки, як на території України, так і за її межами. Ініціаторами і виконавцями таких порушень, у більшості випадків, виступають особи з глибокими економічними знаннями та значним практичним досвідом, що мають широкі зв'язки в державних органах. Ці особи можуть бути класифіковані як

"білокомірці", тобто злочинці, що вчиняють шахрайські дії без насильства, використовуючи недостовірну інформацію для отримання фінансової вигоди.

Вчені констатують той факт, що особи, які здійснюють шахрайські дії, переважно належать до класу підприємців. Зазвичай це спеціалісти з високим або середнім рівнем кваліфікації в галузі фінансово-кредитних відносин, мають великий досвід та глибокі знання в галузі податкового, банківського та фінансового законодавства. Вони також володіють добрими навичками в області бухгалтерського обліку і часто мають попередній досвід роботи на державних посадах. У зв'язку з цим виявлення та протидія певним шахрайським схемам часто пов'язані із серйозним опором з боку відповідних відомств або зацікавлених осіб [18, с.128-129].

Важливо відзначити, що в українській практиці майже немає офіційних статистичних даних щодо показників фінансового шахрайства, оскільки цей термін фактично не визначений в законодавстві України.

Однак для більш повного зображення ситуації, важливо відзначити, що в Україні існують певні підрозділи, які ведуть діяльність у сфері дослідження тематики фінансового шахрайства. Зокрема, в складі Міністерства внутрішніх справ функціонують такі підрозділи: спеціалізований відділ, зокрема у Карному розшуку, що займається боротьбою із шахрайством, зокрема, тими видами, які мають відношення до звичайних громадян. Також існують відділи, спрямовані на боротьбу з економічною злочинністю, що в основному займаються великими шахрайствами та службовими підробками, і відділ по боротьбі з кіберзлочинністю, який стежить за інтернет-простором, зокрема, в ситуаціями, пов'язаними із шахрайськими схемами.

Однак слід відзначити, що в Україні правоохоронній системі вдавалося розкривати лише 15–20% усіх випадків, що пов'язані із фінансовим шахрайством. Це пояснюється із складною політичною та соціально-економічною ситуацією в країні, викликаною військовими діями на сході, і винятковою хитрістю і витонченими схемами теперішніх аферистів.

Проте представлені цифри не повністю віддзеркалюють реальний обсяг шахрайських злочинів у країні, оскільки шахрайство відзначається високим ступенем латентності, що означає, що велика кількість випадків шахрайства залишається невиявленою правоохоронними органами.

У сучасних умовах спостерігається швидке поширення фінансового шахрайства. Це обумовлено інтенсивним розвитком цифрових технологій, що охопили майже усі галузі життєдіяльності суспільства. В сучасному світі фінансове шахрайство представляє собою складне явище в суспільно-економічному вимірі. Економічні фактори грають значущу роль у поширенні цього явища, спонукаючи особливо довірливих громадян шукати легкі шляхи заробітку.

1.2. Класифікація шахрайських дій у фінансовій сфері

Щороку з'являються нові форми шахрайства, а з розвитком нових технологій фінансове шахрайство активно адаптується до сучасних умов. Сучасне шахрайство має інтелектуальний характер, як підтверджується застосуванням не лише новітніх технологій, але й передових психологічних методик. Незважаючи на це, дослідження класифікації саме фінансового шахрайства залишилося за межами уваги науковців. Відсутність систематизованої класифікації, що б визначала основні аспекти цього процесу та надавала необхідну деталізацію, спричиняє низьку ефективність у боротьбі з фінансовим шахрайством.

Введення класифікації фінансового обману стає важливим доповненням повного розуміння даного явища. Категоризація визначає ключові аспекти шахрайства, оскільки це система уявлень про нього, отриманих в результаті групування компонентів або характеристик об'єктів на основі спільних рис. Такі класифікації встановлюються на підставі суттєвих відмінностей у характеристиках компонентів фінансового шахрайства та їх взаємодій.

Важливо враховувати, що класифікація фінансового шахрайства повинна охоплювати елементи цього явища та його прояв у повноті. Важливо враховувати, що існуючі класифікації лише частково відображають суть вивченого явища.

Шахрайство можна розглядати як комплексне явище, що формується в результаті взаємодії різних елементів соціального та економічного порядку. Розподіл шахрайства на різні види можливий при урахуванні суб'єкта, який стоїть в основі виникнення конкретного факту:

- втрата чи неправомірне заволодіння ресурсами зі сторони найманого працівника (замовлення послуг від зовнішніх організацій за завищеними тарифами, за що працівник отримує винагороду);
- махінації, проведені керівниками чи менеджерами (дії, що мають на меті призвести до фінансового краху підприємства та виведення його активів);
- фінансові махінації у сфері інвестицій (вкладання коштів у підприємства, які ймовірно зазнають банкрутства, з метою вилучення фінансових ресурсів із підприємства);
- шахрайство зі сторони постачальників (постачання низькоякісної сировини за завищеними тарифами);
- недобросовісна поведінка замовника чи клієнта (відмова від оплати виконаного замовлення, можливо через те, що замовник визнає себе банкрутом) [9].

С.С. Чернявський у своєму дослідженні фінансових шахрайств розподіляє фінансові шахрайства на такі класифікаційні групи:

- в залежності від рівнів економічних взаємовідносин, що є об'єктом злочину: шахрайство, яке зачіпає фінансову систему держави; шахрайство, пов'язане із фінансами суб'єктів господарювання; шахрайство, що впливає на фінансовий стан громадян.
- за типами діяльності, в залежності від сфери фінансових відносин, можна виділити такі області: в кредитно-банківській сфері; в сегменті діяльності небанківських кредитно-фінансових установ; в галузі страхування;

в торгівлі цінними паперами та на фондовій біржі; в області електронно-обчислювальних мереж.

- відповідно до особливостей предмета кримінального правопорушення можна виділити такі аспекти: порушення, вчинені посадовими особами суб'єктів господарювання; правопорушення, здійснені працівниками (технічним персоналом) суб'єктів господарювання; кримінальні дії осіб, які є сторонами обов'язкових правовідносин (боржники тощо); склади, включають осіб, що не беруть участі у фінансових відносинах, але наслідують їх участь, використовуючи підроблені документи чи елементи фіктивних бізнес-структур [39].

Звісно, існує велика кількість видів і методів фінансового шахрайства, і, вони постійно оновлюються, удосконалюються та модифікуються. Тому згрупувати їх за конкретними або загальними критеріями стає надзвичайно важко. З урахуванням наявної класифікації та найбільш загальних ознак фінансового шахрайства, ми вважаємо за доцільне виокремити такі підгрупи серед всіх видів фінансового шахрайства:

- згідно з об'єктом аферних втручань (афери з використанням ресурсів юридичних осіб; обман з використанням ресурсів фізичних осіб; фінансове шахрайство з використанням державних ресурсів);

- за областю здійснення (в бюджетній сфері; в банківському сегменті; в галузі кредитних відносин; в торгівлі цінними паперами; в страховій сфері; на ринку нерухомості; на ринку праці; в інтернет-просторі);

- за методами виконання аферних дій (здійснене шляхом обману, подання недостовірної інформації; реалізоване через зловживання довіри, невідомості; виконане шляхом зловживання службовим положенням, значним впливом, примусом через матеріальну або психологічну залежність, потреби; відбувається за допомогою невербальної комунікації (сучасний дизайн офісів, складів, імітація багатства, обсяг бізнесу і т. д.);

- за засобами виконання (хабар та неправомірне отримання вигоди; маніпулювання цінами; маніпулювання фінансовою звітністю та іншою

документацією; створення фіктивних підприємств; вигадане банкрутство; фальшиві Інтернет-аукціони та електронна комерція; афери через платіжні системи; вигадані юридичні та фізичні особи; підробка підписів та печаток; "сміттєві" активи; телефонне шахрайство; фінансова піраміда; ухилення від сплати податків; невідповідне використання бюджетних коштів; привласнення майна; корупція).

На сьогодні існує значна кількість форм фінансового обману, спрямованих на фізичних осіб. Розглянемо основні типи цих обманів.

1. Соціальна інженерія включає в себе отримання конфіденційної інформації за допомогою впливу на психологічний стан особи. Наприклад, шахраї можуть зателефонувати, сповістити про блокування рахунку в банку і, для його розблокування, запросити дату видачі карти, термін дії, CVV-код, а також інші важливі дані, такі як паролі та пін-коди. Протягом лише одного року включено до чорного списку понад 1200 телефонних номерів.

Цей метод фінансового обману є найширше застосовуваним способом отримання неправомірного доступу до інформації. За розрахунками Української міжбанківської асоціації членів платіжних систем ЄМА, зловмисники витягають більше 3000 гривень від довірливих осіб за одну аферу, використовуючи соціальну інженерію.

2. Шахрайство із застосуванням скімінгу на банкоматах є другим за поширеністю методом фінансового обману в Україні. У 2019 році воно становило приблизно 25% всіх випадків фінансового шахрайства. Цей спосіб включає встановлення спеціального пристрою (скімера) на банкомат для отримання інформації з банківських карток. Частіше за все це стосується карток з магнітною смугою. Карти, оснащені чіпом, та картки з можливістю безконтактного здійснення оплати мають вищий рівень захисту. Однак, на жаль, за даними Національного банку України, у 2019 році лише близько 6 мільйонів карток з чіпом було серед 39 мільйонів загальної кількості, що належали фізичним особам [5].

Іншим способом шахрайства з банкомату є простішим і ефективнішим, полягає в тому, що злодії наклеюють клейку ленту на вихідний отвір для отримання готівки. Кошти залишаються затриманими, і особи, не отримавши грошей, покидають банкомат.

3. Фішинг - це вид інтернет-махінації, мета якої полягає в отриманні конфіденційних даних, такої як паролі, логіни та дані банківських карток.

У традиційному визначенні фішинг включає в себе надсилання повідомлень на електронну пошту від банку, служби технічної підтримки чи інших служб, в якому міститься вимога надання особистої інформації, перейшовши за вказаним посиланням. Ця адреса зазвичай маскується під офіційний вигляд (наприклад, банку чи веб-сайту, де відбувається онлайн-оплата), але фактично вона є підробленою. Логін та пароль, введені на цій сторінці, автоматично потрапляють у розпорядження зловмисників.

4. Активна афера із заволодінням фінансовим номером телефону - це ще один поширений вид шахрайства в Україні, який включає в себе випуск нової SIM-карти. Зловмисники дзвонять до потенційної жертви декілька разів, навіть поповнюють рахунок, а потім звертаються до мобільного оператора з вимогою відновлення, стверджуючи, що сім-карту вкрадено.

Для цього, як відомо, слід зазначити номери, з яких телефонували найчастіше на SIM-карту, і вказати суму, яку регулярно поповнювали. Мобільний оператор ідентифікує зловмисника як власника цього номера, що дає йому доступ до SIM-карти та, відповідно, можливо, до інтернету, мобільного банкінгу і навіть до вашої банківської картки.

5. Фінансові піраміди представляють собою обманливі схеми, спрямовані на забезпечення прибутку шляхом привертання нових учасників або вкладання коштів під вкрай високі відсотки. Зловмисники часто вигадують невідомі або неіснуючі послуги в рамках афер та, після збору коштів від учасників, просто зникають із всіма накопиченнями.

Щоб захистити себе від нелегітимних дій шахраїв у фінансовій сфері, важливо оберегати свої особисті дані. Не слід розголошувати інформацію про

банківську картку чи паролі до особистих кабінетів на банківському веб-сайті. Також необхідно утримуватися від відкриття листів з підозрілими адресами, утримуватися від переходу за посиланнями, що надсилаються у соціальних мережах, навіть якщо це відомі особи, оскільки їхні облікові записи можуть бути скомпрометовані. При використанні банкомата важливо уважно оглядати його, закривати клавіатуру при введенні пін-коду, уникаючи встановлення сумнівних програм. Необхідно також бути обережними щодо пропозицій щодо заробітку або надзвичайних прибутків.

Сьогодні, при розповсюдженні коронавірусу та у складних політичних умовах, зауважується активізація діяльності шахраїв. Огляд найбільш поширених форм фінансового обману дозволить уникнути негативних наслідків такого нелегітимного виду діяльності.

1.3. Нормативно-правовий механізм протидії фінансовому шахрайству

У процесі формування правового суспільства в Україні та розширення демократичних змін, гуманізації правоохоронної системи і зміцнення принципу верховенства права у всіх сферах державної діяльності, роль права постійно збільшується. Ретельне правове регулювання функцій правоохоронних органів істотно сприяє успішному вирішенню їх завдань, підвищує ефективність працівників, укріплює законність та сприяє забезпеченню належного порядку та законності в суспільстві.

Порушення в галузі фінансової та банківської сфери становлять серйозну загрозу економічним інтересам всього суспільства. Завдані збитки громадянам, комерційним організаціям та державі призводять до руйнування фінансової системи, сприяють розшаруванню суспільства та погіршують імідж держави на міжнародній арені. Небезпека порушень у фінансовій та кредитній сферах полягає в тому, що вони сприяють виникненню інших кримінальних дій, таких як підкуп, фальсифікація документів та зловживання

службовим положенням. До 1994 року відсутність відповідних правових заходів ускладнювала захист законних прав та інтересів учасників кредитно-фінансових відносин та запобігала вживанню кримінально-правових заходів проти неправомірних угод та домовленостей.

У контексті розвитку ринкових відносин кредитно-фінансова діяльність визнається однією з ключових галузей економіки. Значущу роль у цьому процесі відіграє одна з основних функцій банків - надання кредитів як компаніям, так і фізичним особам. Крім банків, іншими кредиторами можуть бути різноманітні кредитно-фінансові установи, такі як фонди, асоціації, ломбарди тощо.

Кредитна та банківська діяльність підлягає законодавчому врегулюванню, при чому основними законами України є «Про банки та банківську діяльність», «Про Національний банк», «Про кредитні спілки», «Про фінансові послуги та фінансові компанії». Хоча кредитна система має великий потенціал для позитивного впливу на економічний розвиток, відсутність регулювання певних правових аспектів, недоліки у використанні кредитно-фінансових технологій, обсяг документації, недостатній професійний рівень кредитних працівників і можливість зловживань з боку кредитних та фінансових установ та позичальників негативно впливають на цю систему. Ці обставини сприяють погіршенню криміногенної ситуації та зростанню кількості злочинних посягань на кредитні та фінансові ресурси [12].

Тому сучасна кримінальна законодавча база України зробила важливий крок у напрямку боротьби зі злочинами у сфері кредитів та фінансів. Для захисту майнових інтересів кредиторів особливе значення має введення в розділ 7 Особливої частини Кримінального кодексу України 2001 року «Злочини у сфері господарської діяльності», який визначає відповідальність за фінансові махінації [15]. Включення відповідальності в Кримінальний кодекс України в 1994 році за обманські дії, пов'язані із фінансовими ресурсами, як самостійне кримінальне правопорушення, дало правоохоронним органам

реальні інструменти для боротьби з цим негативним явищем. Незважаючи на труднощі, пов'язані із проведенням економічних реформ, радикальною зміною правозастосовчої практики та виникненням численних юридичних проблем, процес виявлення цих злочинів є досить активним. Найбільш поширеними видами злочинів у секторі кредитів та банківської сфери є дії шахраїв, пов'язані з кредитуванням фізичних осіб та компаній.

Це включає в себе маніпуляції з фінансовими ресурсами. Аналіз матеріалів кримінальних справ дає підстави зробити висновок, що однією з найбільш кримінальних областей є кредитно-банківський сектор, де щорічно спостерігається збільшення фінансових махінацій. Зокрема, незаконне отримання та зловживання кредитними ресурсами завдає значної фінансової шкоди як державі, так і банкам. Для того щоб протистояти цій негативній тенденції у банківському секторі, уряд України та Національний банк встановили строгі економічні стандарти, включаючи щоденні звіти, на підставі щоденних балансів. Таким чином, Інструкція з регулювання діяльності банків в Україні посилила контроль за виконанням банками валютних операцій, встановила новий порядок їх ліцензування, спрямований на боротьбу з економічними злочинами у секторі банківського кредитування.

Використання кредитних операцій у економічних відносинах є необхідною передумовою для нормального розвитку економіки держави. Проте різкі трансформації в банківській системі, послаблення державного контролю та інші соціально-правові чинники викликали появу нових, раніше невідомих, форм соціально небезпечної економічної поведінки. Зокрема, шахрайства з фінансовими ресурсами займають особливе місце серед них. Громадською небезпекою цих правопорушень є порушення законодавчого порядку фінансування потреб компаній та фізичних осіб, які не є такими суб'єктами, прав та законних інтересів кредиторів, податкової системи, заподіяння майнової шкоди державі, банкам та іншим кредиторам шляхом подання завідомо неправдивої інформації для отримання субсидій, грантів, позик чи податкових пільг без наявності доказів злочину проти власності.

Фінансове шахрайство охоплює субсидії, гранти, позики та податкові пільги. Особливості правового регулювання банківського сектору визначають конкретні законодавчі особливості осіб, які вчиняють шахрайство. Згідно з результатами аналізу кримінальних справ, об'єктом кримінального вторгнення у фінансове шахрайство є банківські позики – 88 %; субсидії, гранти – 8 %; податкові пільги – 4 %.

Частка споживчих позик, отриманих фізичними особами, виявляється невеликою, і вона не підлягає визначенню у відсотках. Однак наростаючою загрозою у сфері кредитно-банківського сектору є збільшення кількості злочинних посягань на загальну суму непогашених позик громадян. Банк, який є юридичною особою, має ексклюзивне право, отримане з дозволу центрального банку, на проведення таких операцій: залучення вкладів юридичних та фізичних осіб і вкладення цих коштів на своє ім'я, управління банківськими рахунками фізичних та юридичних осіб за власним бажанням і на своїх умовах, прийняття ризику [30]. Для кваліфікації цього порушення неважливо, якою формою власності володіє банк згідно із законодавством. Інших кредиторів слід розглядати не як сторону у цивільному зобов'язанні, оскільки вони ще не з'явилися на момент подання неправдивої інформації, а як суб'єкта господарювання, який має законне право видавати позики компаніям.

Наприклад, лише фінансові установи, що мають відповідну ліцензію, мають право надавати фінансові позики, використовуючи позикові кошти. Фінансове кредитування представляє собою одну з фінансових послуг, надання якої регулюється спеціальним законодавством [29]. Надання субсидій, грантів та позик суб'єктам господарювання за рахунок бюджетних коштів відбувається відповідно до Закону України "Про Державний бюджет України на рік" та інших спеціальних нормативних актів.

Враховуючи ці аспекти, кожен комерційний банк формулює власний комплект нормативних документів (нормативних актів), що складається з правил, процедур та інструкцій, пов'язаних із кредитуванням. Поняття кредитного процесу включає різні етапи, які комерційний банк проходить при

здійсненні кредитування: від отримання запиту на позику до повного повернення позики, включаючи відсотки. При аналізі останніх досліджень та публікацій ми приходимо до висновку, що проблема нормативного регулювання в контексті розслідування фінансового шахрайства залишається слабкорозвиненою областю на сьогоднішній день. Дослідження практики розслідування фінансового шахрайства виявило особливості, що характерні для цього виду кримінальних правопорушень, та визначило конкретні проблеми, розв'язання яких сприятиме підвищенню ефективності розслідування.

Отже, правове забезпечення розслідування фінансового шахрайства визначається нормативними актами, які прямо чи опосередковано регулюють аспекти забезпечення розслідування кримінальних дій і вказують на можливість їх застосування. Крім того, навіть в ідеальних правових нормах на практиці часто виникають проблеми з їх повнотою або взагалі через недостатню організацію розслідування та розкриття злочинів. Очевидно, що ефективність цієї діяльності залежить від рівня технічного оснащення правоохоронних органів, професіоналізму їхніх працівників.

Для підвищення ефективності виявлення та розслідування різних видів злочинів, включаючи фінансові шахрайства, здійснюються комплексні, взаємопов'язані та науково обґрунтовані заходи. Головна мета цих заходів - вдосконалення нормативної бази, організації роботи, технічного оснащення та підвищення рівня освіти причетних осіб. Таким чином, нормативні акти, які регулюють розслідування фінансових шахрайств, повинні бути систематизовані та розділені на відповідні групи: нормативні акти, які визначають загальні аспекти судово-медичної допомоги (як прямо, так і опосередковано); правові норми, які стосуються особливих випадків застосування тобто регулюють питання судово-медичної підтримки при розслідуванні фінансового шахрайства. Варто відзначити, що класифікація нормативно-правових актів на ці групи сприяє систематизації правової основи як для загальних, так і для конкретних аспектів судового розслідування

фінансового шахрайства. На нашу думку, це має освітні та практичні переваги, спрямовані на більш зручне орієнтування для слідчих та оперативних працівників у вже існуючих нормах, які стосуються аналізованих питань.

Висновки до розділу 1

Внаслідок швидкого розвитку світової економіки, поширення глобалізаційних процесів і зростання фінансових послуг виявляється, що роль фінансів стає все більш важливою та має історичне значення для виникнення фінансового шахрайства. Застосування шахрайських схем активно розширюється, і існує загроза їх поширення в різних сферах життєдіяльності. Це підвищує актуальність та робить необхідним питання протидії та виявлення таких правопорушень на ранніх етапах.

Однак, незважаючи на широку поширеність цього явища, наукове співтовариство ще не досягло консенсусу в питанні його сутності. Під терміном "фінансове шахрайство" ми розуміємо негативне соціальне явище, поширенню якого сприяють економічні фактори, що підштовхують довірливих індивідів до пошуку легких шляхів заробітку грошей. Збільшенню поширеності фінансового шахрайства сприяють бажання людей отримати легкі гроші, їхня невігластво та фінансова неграмотність.

На сьогоднішній день виявлено, що роль фінансового шахрайства стрімко зростає і з кожним роком набуває все ширшого розповсюдження. Фінансове шахрайство представляє собою складне та різноманітне явище з економічним корінням, яке спонукає людей використовувати можливість отримання легких грошей. Також можна відзначити, що наразі законодавство України не є ідеальним, що створює стимули для шахраїв створювати нові обманні схеми, вважаючи, що їх ніхто не покарає та вони залишаться безкарними за своїми діями.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ ФІНАНСОВОМУ ШАХРАЙСТВУ

2.1. Типові схеми вчинення шахрайських дій у фінансовій сфері

Багато хитромудрості можна помітити у винахідливості шахраїв. Ці зловмисники відзначаються вмінням адаптувати та вигадувати нові схеми шахрайства, активно використовуючи як новаторські методи, так і традиційні сценарії. Їхні дії та вплив на почуття жертв виявляються майстерними, оскільки шахраї можуть маскуватись представниками банків, правоохоронцями, продавцями або покупцями.

Ключовий аспект шахрайства полягає в тому, щоб введенням жертви в оману за будь-яким приводом спонукати її до переказу грошей шахраю, розкриття конфіденційної інформації або надання реквізитів своєї платіжної картки та даних для доступу до особистих записів онлайн-банкінгу.

Схоже, що в наш час, в цифровому світі, необхідно бути досвідченим та вправним хакером чи кіберзлочинцем, щоб вчинити крадіжку грошей з чужих рахунків. Однак статистика свідчить про протилежне. Зазвичай шахраям вдається отримати доступ до гаманців українців завдяки методам соціальної інженерії. Це означає, що люди самі передають свої гроші або надають аферистам необхідні дані, дозволяючи їм викрасти кошти з своїх рахунків.

Дослідження Scamadviser за 2022 рік, яке охопило 48 країн, показало, що хоча 76% людей вірять, що вони можуть розпізнати аферистів, але, зіткнувшись із шахрайством, 73% з них все ж розголошують всі конфіденційні дані, необхідні зловмисникам [23].

Шляхом використання маніпуляцій, що базуються на основних людських інстинктах - страху, довіри та цікавості, аферисти досягають можливості отримати доступ до фінансових ресурсів громадян. Наприклад, шахраї можуть телефонувати, представляючись працівниками банку, і,

використовуючи отриману довіру, отримати конфіденційні дані платіжної картки. Також може виникнути ситуація, коли отримавши SMS-повідомлення про виграш автомобіля, особа, відчуючи радість та цікавість, сплачує 1% від вартості призу. У іншому випадку, отримавши дзвінок про грошову допомогу в зв'язку з подіями в Україні, людина, вірячи у фейкову виплату, надає аферистам всю необхідну інформацію.

За допомогою телефонних дзвінків, відправки повідомлень або створення шахрайських веб-сайтів, аферисти намагаються здобути наступні дані:

- інформацію про вашу платіжну картку (16-значний номер картки, CVC2/CVV2-код - три цифри на звороті картки, термін дії картки);
- дані для входу в інтернет- та мобільні банківські облікові записи, включаючи логіни та паролі;
- одноразові коди, які отримуються через SMS-повідомлення або мобільні додатки банку і використовуються для підтвердження проведення операцій.

Шахраї також стараються взнати кодові слова, скасувати обмеження на картці або переконати жертву здійснити переказ коштів на свою користь.

Використовуючи складну ситуацію українців під час війни, кіберзлочинці, які представляються міжнародними організаціями, соціальною платформою "єДопомога", порталом державних послуг "Дія", відомими українськими брендами та іншими, пропонують громадянам, які постраждали від воєнних подій, отримати фейкову грошову допомогу. Замість реальної допомоги, шахраї отримують від своїх жертв конфіденційну інформацію, реквізити платіжних карток або дані для доступу до облікових записів онлайн-банкінгу [23].

В цих схемах шахраї використовують важке положення громадян нашої країни: втрата роботи, матеріальні втрати через військові події або намагання отримати компенсацію у випадку неплатоспроможності вашого банку – можливих варіантів безліч.

Аферисти можуть пообіцяти відшкодування витрат на комунальні послуги, медичні витрати або фінансову допомогу тим, хто постраждав внаслідок воєнних подій або переселенням через коронавірус. На жаль, цей перелік не є вичерпним – шахраї можуть вигадати "компенсації" для будь-яких ситуацій.

Потенційно потерпіла особа отримує SMS-повідомлення, яке направляє її на аферистський сервіс. На екрані з'являється інформація про те, що користувачу виплачено "круглу" суму компенсації, наприклад, 50 000 гривень. Після цього можуть розгортатися різні аферистські сценарії. Ось кілька прикладів:

- щоб отримати фінансову допомогу, необхідно перейти за поданим та обрати банк. Проте обране посилання спрямує людину на фішинговий сайт, створений з такою самою функціональністю, що й вибраний онлайн-банкінг. Таким чином, особисті дані опиняються в руках шахраїв. Після отримання всієї необхідної інформації, злочинці або знімають кошти або можуть оформляти на чуже прізвище онлайн-кредити;

- щоб отримати кошти необхідно перейти за адресою у чаті месенджера, який створений для наслідування банківського чата. У створеному чаті зловмисники запитують у жертви реквізити її платіжної картки, дані для входу в облікові записи онлайн-банкінгу, PIN-код та банківські SMS-коди;

- шахраї встановлюють умови отримання коштів, зазначаючи невелику комісію в розмірі 150-200 гривень або обов'язковість сплати "державного мита". Іноді вони не обмежуються лише цим. Після оплати комісії вони просять сплатити кошти за формування рахунку, верифікацію та інші фальшиві послуги. Цей процес триває до того часу, поки людина не витратить всі гроші на своєму рахунку або не розуміє, що це є підступом.

Шахраї безжально використовують трудну ситуацію українців під час воєнного конфлікту та інтенсивно пропонують фейкові видатки. З цією метою створюються дані в месенджерах, які намагаються бути схожими на сторінки міжнародних організацій або банків. Аферисти переконують людей надати

дані для оформлення грошової допомоги від ООН, країн ЄС, банків, НАТО, програми "Дії", а також отримати соціальну чи благодійну допомогу від Національного банку України та інших установ і організацій. У таких каналах шахраї розміщують фішингові посилання на сайти, де, здавалося б, можна оформити зазначені виплати.

Фінансовий номер телефону – це контакт, який асоціюється із особистими банківськими рахунками. Крадіжка фінансового номера телефону чи "викрадення SIM-карти" – це часто вживана стратегія аферистів, якою може стати жертвою будь-хто.

Щоб отримати доступ до фінансового номера, аферист може перевипустити чужу SIM-картку або відновити її як "втрачену". При процедурі відновлення SIM-картки мобільні оператори часто запитують історію дзвінків та інформацію про останнє поповнення мобільного рахунку. Заздалегідь шахрай дзвонить особі з невідомого номера та підштовхує її відповісти на дзвінок на один з таких номерів. Після цього він поповнює рахунок на невелику суму та відновлює SIM-картку.

Шахраї також можуть відновити SIM-картку, представивши її як "втрачену", без повідомлення власника, використовуючи особистий кабінет мобільного оператора. Для цього аферист реєструється самостійно та отримує у жертви SMS-код від оператора.

Схема працює наступним чином: аферист здійснює дзвінок та виступає як представник мобільного оператора, запропонувавши поліпшення мобільного зв'язку або повідомивши про необхідність переключення на іншу "вишку" для стабілізації мобільного з'єднання. З метою здійснення цих змін шахрай намагається переконати жертву виконати операцію щодо заміни SIM-картки, стверджуючи, що це сприятиме покращенню якості зв'язку або забезпечить підключення до резервної "вишки".

Потім аферист прохає вказати код із SMS від мобільного оператора для входу в особистий кабінет жертви на веб-сайті оператора. Отримавши доступ до цього кабінету, зловмисник виконує заміну SIM-картки. Після цього SIM-

карта в телефоні потерпілої особи втрачає чинність і перестає працювати, а шахрай заволодіває її номером. Крім того, використовуючи вкрадений номер телефону, шахраї намагаються отримати доступ до соціальних мереж, електронної пошти та інших сервісів.

Аферисти можуть створювати фішингові веб-сайти, що зовнішньо нагадують відомі інтернет-магазини, або, використовуючи різні канали зв'язку, надсилати посилання для оплати, яке направляє на фішинговий сайт. Коли особа вводить свої банківські реквізити на цьому сайті, аферисти отримують конфіденційну інформацію і виводять гроші з рахунку потерпілої особи.

Продавці із сумнівною репутацією часто розміщують пропозиції на товари з відчутно заниженими цінами, виправдовуючи це твердженням, що вони є "оптовими постачальниками". Аферисти переконують покупців здійснити повну або часткову передоплату за товар за допомогою картки. Після отримання коштів шахраї зникають і не виконують своїх зобов'язань.

Крім того, шахраї можуть використовувати фішингові посилання для отримання оплати за товар. Після переходу особи за фішинговим посиланням та здійснення оплати, злочинці отримують доступ до конфіденційної банківської інформації та заволодівають коштами на рахунках покупців.

Сучасні кіберзлочинці активно вдосконалюють свої методи, застосовуючи психологічні маніпуляції та інноваційні технології, з метою викрадення коштів у інших осіб. Фішинг, що перекладається як "риболовля" з англійської, представляє собою форму шахрайства в Інтернеті, спрямовану на вилучення особистих даних та незаконне заволодіння вашими фінансовими ресурсами [23].

Цей вид шахрайства ґрунтується на техніках соціальної інженерії. Іншими словами, шахрайські дії спрямовані на виклик довіри у потенційної жертви з метою отримання від неї необхідної інформації.

Шахраї націлені на здобуття реквізитів платіжної картки постраждалого, фінансового номера телефону, паспортних даних, ідентифікаційного коду, а

також на отримання логінів та паролів для доступу до онлайн-банкінгу та інших облікових записів.

Для отримання особистої інформації та подальшого незаконного заволодіння коштами, аферисти використовують такі методи, як :

- створення фішингових сайтів – веб-сторінок, що схожі на відомі онлайн-ресурси та користуються довірою громадськості (наприклад, інтернет-магазинів, сторінки державних порталів і сервісів, відомих брендів, банківських або поштових служб тощо);

- надсилають електронні повідомлення від імені банків, фіскальних служб, інших державних організацій або популярних сервісів, у яких просять подати особисту інформацію;

- відправляють електронні повідомлення із прикріпленими файлами, після завантаження яких на комп'ютер жертви автоматично встановлюється шкідливе програмне забезпечення для отримання віддаленого доступу;

- використовують метод вторгнення до акаунтів у соціальних мережах для отримання доступу до особистих повідомлень, які можуть містити особисту інформацію. Також можуть здійснювати розсилання повідомлень з вкраденого акаунта з проханням фінансової допомоги;

- відправляють шкідливі посилання через месенджери, SMS-повідомлення або електронну пошту з метою "зараження" пристроїв вірусами або отримання особистих даних, реквізитів платіжної картки та іншої конфіденційної інформації.

Шахраї швидко адаптуються до змінних обставин та реалій, тому негайно розробляють та втілюють нові сценарії обману. Навіть під час воєнного конфлікту вони не припиняють намагання обдурити українців.

Для втілення схем шахрайства злочинці часто об'єднують свої зусилля. Щоб викликати довіру та переконати людину здійснити переказ коштів на рахунки аферистів, шахраї можуть видаватися продавцями, волонтерами та працівниками банків одночасно.

Крім того, зловмисники використовують різноманітні методи для введення в оман, викрадення коштів чи отримання особистих даних. Важливо бути вкрай уважними, перевіряти інформацію та дотримуватися інформаційної гігієни – ці прості заходи допоможуть захистити ваші фінанси від шахраїв.

Шахрай розміщує оголошення у соцмережах про проведення евакуаційних перевезень з різних населених пунктів, де тривають активні воєнні дії. Особи, що прагнуть врятувати своїх родичів чи знайомих, часто реагують на такі оголошення. На жаль, інциденти вже траплялися, коли шахраї, виступаючи під образом провайдерів евакуації громадян, звертаються з проханням про передоплату на картковий рахунок, але потім не виконують свої зобов'язання та просто зникають.

Шахраї активно розміщують оголошення в Інтернеті щодо продажу товарів, які, здається, призначені для потреб військових. Волонтери, спрямовані на допомогу нашим захисникам, можуть перераховувати гроші зловмисникам, які потім порушують свої зобов'язання та незаконно привласнюють ці кошти. На жаль, також існують ситуації, коли серед продавців виявляються шахраї, які продають низькоякісні чи неякісні товари, наприклад, бронежилети, які не забезпечують адекватного захисту від куль для бійців. Враховуючи той факт, що бронежилети є життєво важливими для воїнів, які відважно захищають нашу країну, придбання такого низькоякісного товару може коштувати їм життя. Тому волонтерам необхідно докладати максимум зусиль для перевірки надійності продавців та якості товарів, які вони закупають. Зловмисники створюють фішингові веб-сайти, що схожі на офіційні ресурси реальних благодійних фондів, де можна здійснити переказ коштів на підтримку Збройних Сил України. Ці шахрайські сайти візуально подібні до офіційних благодійних фондів, проте їх адреси відрізняються. Через такі фішингові веб-сайти шахраї можуть не тільки вивести гроші під прикриттям благодійних пожертвувань, а й отримати доступ до паролів, секретних карткових реквізитів та особистої інформації.

Частим методом шахрайства залишається розміщення фейкових оголошень, які виглядають як заклики до фінансової допомоги. Особливо поширені в соціальних мережах заклики збору коштів на лікування дітей, які, як вважається, постраждали внаслідок військової агресії, а також на допомогу військовослужбовцям та іншим громадянам. Іноді зловмисники навіть використовують фотографії потерпілих осіб, які вони знаходять в Інтернеті, для збору коштів на "допомогу" їм.

Спостерігається виражена тенденція до збільшення обсягу шахрайських операцій з використанням платіжних карток з самого початку глобальної пандемії Covid-19. У зв'язку з фізичною ізоляцією та впровадженням заходів безпеки люди віддали перевагу онлайн-розрахункам, активно здійснювали покупки в Інтернеті та використовували безготівкові платежі. Шахраї оперативно адаптувалися до нових умов та розробили нові сценарії обману.

Не зважаючи на військовий стан, платіжне шахрайство не зменшилось, а зростає, особливо кібершахрайство та кіберзлочини. З метою обдурити українців шахраї використовують особливо цинічні схеми обману, які іноді призводять до трагічних наслідків. Серед найрозповсюдженіших схем аферистів можна виокремити продаж неіснуючих товарів, телефонне шахрайство, фішинг, псевдооренда житла для переселенців та псевдоевакуаційні перевезення громадян із регіонів, де тривають бойові дії. Технології платіжного шахрайства залишаються сталими, проте аферисти постійно творять нові сценарії, адаптуючи їх до сучасних викликів, що постають перед громадянами нашої країни. Важливо відзначити, що організаторами шахрайських схем є не лише злочинці з України, але і угруповання з росії.

Починаючи з 2020 року, Національний банк України спільно з партнерами організовує Всеукраїнську інформаційну кампанію під назвою ШахрайГудбай, мета якої полягає в навчанні українців правилам безпечних безготівкових та онлайн-платежів.

2.2. Аналіз масштабів поширення фінансового шахрайства та результативність заходів протидії

Щороку, із розвитком цифрових технологій, з'являються нові форми та методи фінансового шахрайства. Це явище має всі передумови та можливості для швидкої адаптації в умовах сучасного підприємницького середовища. Фінансове шахрайство є поширеним явищем у сфері підприємництва, як свідчать дані дослідження економічних злочинів та шахрайства в Україні. Приблизно половина підприємців в Україні стикається із ситуаціями фінансового шахрайства. Це призводить до значних негативних наслідків для функціонування підприємств, зокрема, погіршення їхньої репутації та впливу на фінансовий стан. Зазначимо, що шахраї володіють різноманітними методами, у той час як фахівці з внутрішніх розслідувань тільки починають розробляти механізми протидії та виявлення зловживань, і багато компаній в Україні взагалі не проводять розслідувань фінансового шахрайства.

У період економічного спаду, спричиненого пандемією Covid-19, з'явилися нові форми шахрайства, зокрема кібершахрайство. За результатами опитувань компаній по всьому світу, які стали жертвами шахрайства, 70% заявляють, що вони стикнулися із новими його проявами. Наприклад, деякі підприємства зазнали збільшеного ризику для безпеки своїх працівників, включаючи підвищений шантаж та можливість фізичної шкоди тим працівникам, які працювали вдома та мали доступ до важливих корпоративних даних. За період з 2020 по 2022 роки 15% організацій стали жертвами шахрайства, пов'язаного з дезінформацією.

Кожний дев'ятий опитаний громадянин України став жертвою шахраїв з моменту повномасштабного конфлікту з росією. Це висвітлено у результатах опитування, проведеного центральним банком України спільно з платформою Опендатабот. Дані опитування свідчать, що з початку 2022 року в Україні збільшилася активність кібершахраїв. Використовуючи складні обставини та важке положення громадян, злочинці адаптували свої шахрайські схеми до

сучасних реалій, вигадуючи обманливі історії та виступаючи в ролі банків чи обіцяючи фінансову допомогу від імені міжнародних організацій, держави чи благодійних установ. Виявлено, що 11% населення України потрапляло під вплив шахраїв з моменту початку війни. Злочинці найчастіше обирали молодь у віці 18-24 роки та осіб, які перебувають у віці 65 років і старше, як свої потенційні жертви. Згідно з результатами опитування, найбільше випадків обману серед українців траплялися під час проведення операцій купівлі/продажу товарів в Інтернеті, із чим стикнувся кожен другий респондент (52,74%) (рис.2.1) [20].

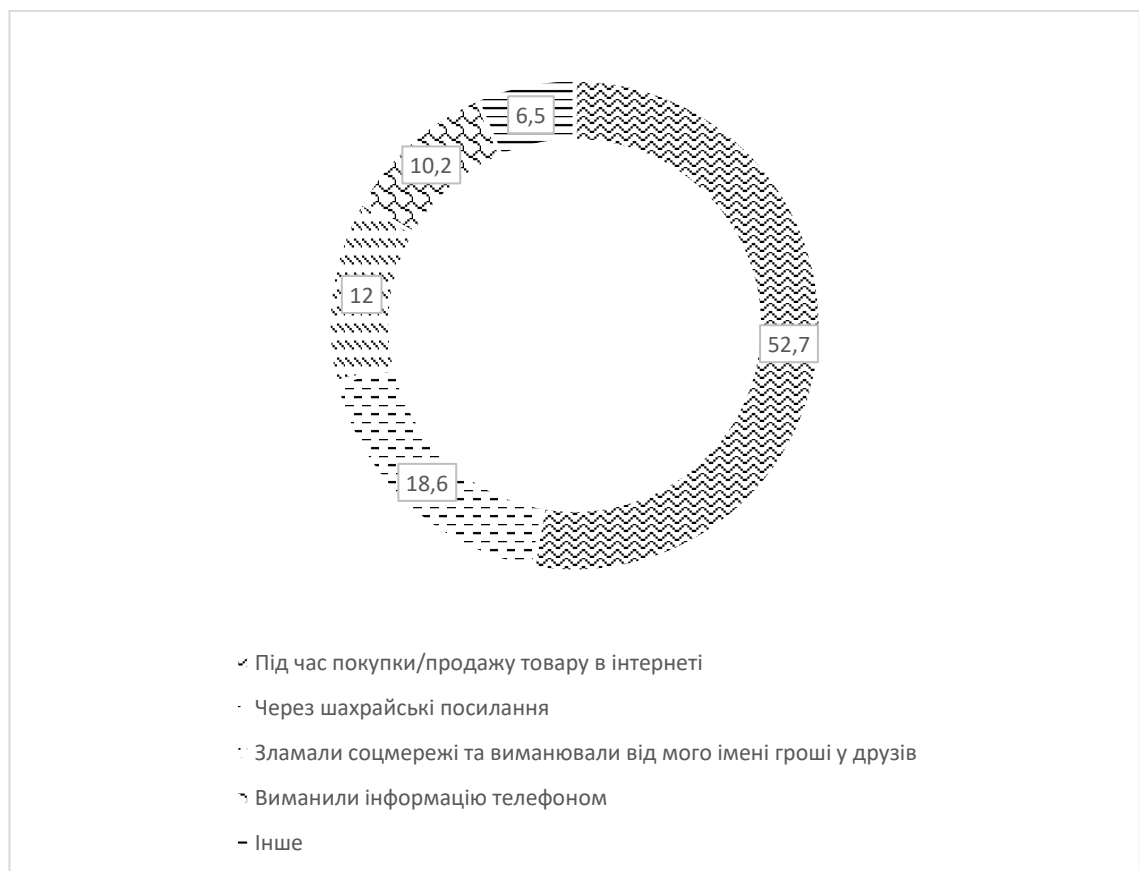

Рис.2.1. Найпоширеніші шахрайські схеми в Україні у 2022 році

Джерело: складено автором на основі джерела [20]

Другою за активністю є схема шахрайства є використання фішингових посилань. Далі ідуть варіанти, коли зловмисники взламували акаунти у соціальних мережах. Також шахраї використовували різні методи виманювання інформації за допомогою телефонних дзвінків та інших засобів.

У період війни шахраї активно використовують вразливість громадян, викликану їх тривогою та скрутним станом. Ефективним способом протидії є підвищення обізнаності та застосування критичного розсуду.

У більшості випадків, коли громадяни зазнавали втрат своїх фінансових активів, це сталося через передачу інформації про свої банківські картки. Більша половина всіх збитків виникають внаслідок шахрайства з використанням платіжних карток.

Щодо кількості випадків махінацій із банківськими картками, Інтернет займає перше місце. Лише в 2022 році тут зафіксовано більше 86% від усіх варіантів незаконних дій. Решта охоплює територію банкоматів, терміналів самообслуговування та торговельних мереж. У той же час, величина збитків від шахрайських операцій з банківськими картками, враховуючи загальний об'єм всіх операцій, була досить низькою. У розмірі 69 гривень на кожні 1 мільйон гривень видаткових операцій, виявлено втрати від незаконних чи шахрайських операцій з використанням платіжних карток. За аналізований період даний показник скоротився на третину: з 92 до 69 гривень (рис.2.2).

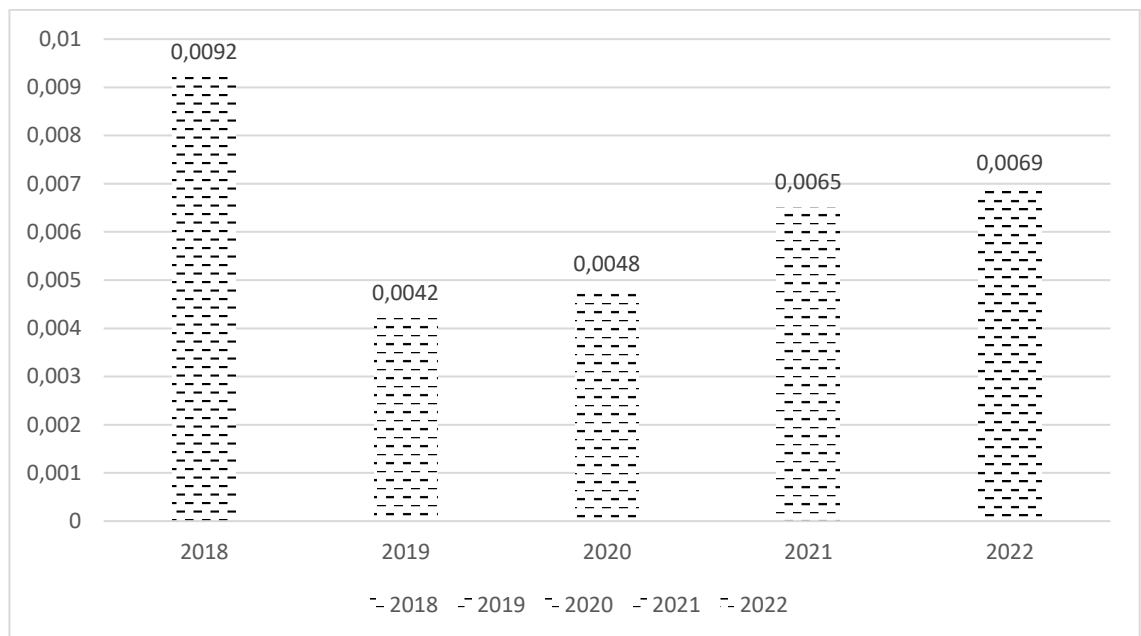

Рис.2.2. Динаміка обсягу збитків від незаконних дій з платіжними картками упродовж 2018-2022 рр., %

Джерело: складено автором на основі джерела [23]

У 2022 році середній обсяг одного випадку незаконної операції збільшився до 2 200 гривень проти 1 600 гривень за 2021 рік, тобто зріс на третину. Протягом розглянутого періоду середня величина скоротилась на 300 гривень, знизившись з 2 500 гривень у 2018 році до 2 200 гривень у 2022 році. (рис.2.3).

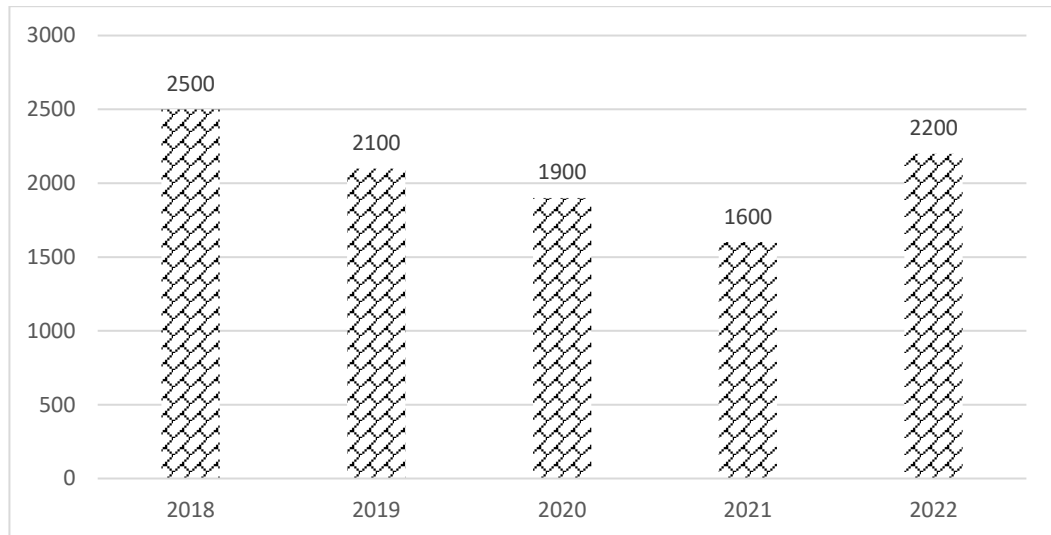

Рис.2.3. Динаміка суми однієї незаконної операції у 2018-2022 рр., грн.

Джерело: складено автором на основі джерела [23]

Щодо кількості шахрайських операцій, то за аналізований період вони збільшились удвічі – з 105, 5 тис. випадків у 2018 році до 218,1 тис. випадків у 2022 році (рис.2.4).

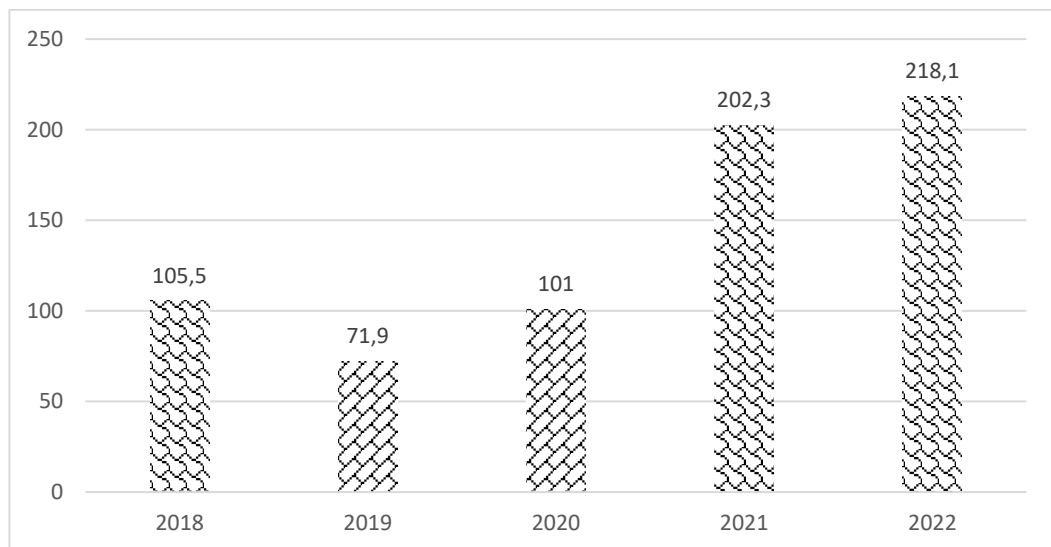

Рис.2.4. Динаміка кількості шахрайських операцій з платіжними картками у 2018-2022 рр., тис. випадків

Джерело: складено автором на основі джерела [23]

Відповідно до опитування, проведеного в Україні у рамках Глобального дослідження економічних злочинів та шахрайства 2021 року, 51% українських респондентів повідомили, що стали жертвами шахрайства протягом останніх 24 місяців. Цей показник перевищує світовий середній рівень і виріс на 48% порівняно із 2018 роком. Привласнення активів та шахрайство у сфері закупівель є злочинами, які мають найбільший негативний вплив на українські компанії. Тим не менш, 26% українських підприємств понесли збитки у розмірі від 50 тис. до 1 млн. доларів США через шахрайство за останні 24 місяці. 3% українських респондентів заявили про збитки від шахрайства на суму понад 5 млн. доларів США [6]. Результати цього дослідження PwC вказують на найпоширеніші види шахрайства в Україні, включаючи: випадки незаконного привласнення майна; хабарництво та корупцію; шахрайство від клієнтів підприємств; кіберзлочини та шахрайство у сфері закупівель.

Також важливо розглянути зміну динаміки шахрайства в період економічних криз, спричинених пандемією Covid-19 та повномасштабним вторгненням росії на територію України. У таблиці 2.1 представлено кількість випадків шахрайства в Україні та вплив економічних спадів, заснованих на даних з Єдиного реєстру досудових розслідувань за період з 2018 по 2022 роки.

Таблиця 2.1

Динаміка обсягу вчинених шахрайських злочинів в Україні
протягом 2018-2022 рр.

Вид правопорушення	Обліковані кримінальні порушення					Відхилення 2022/2018
	2018	2019	2020	2021	2022	
Кримінальні правопорушення проти власності	43	257 608	190 258	158 729	113 137	113 094
З них шахрайство	3	32 358	26 830	23 847	32 086	32 083
Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності	2 376	5 947	5 342	5 469	3 414	1 038
З них шахрайство з фінансовими ресурсами	3	72	142	147	7	4

Джерело: складено автором на основі джерела [25]

Важливо врахувати, що ці дані включають не всі види шахрайства та відображають лише ті злочини, за якими настане кримінальна відповідальність. З таблиці 2.1 можна зробити висновок, що протягом вказаного періоду кількість правопорушень має тенденцію до суттєвого збільшення: на 113 094 збільшилась загальна кількість правопорушень проти власності, з них шахрайство на 32 083; на 1 038 збільшилась загальна кількість кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, з них шахрайства з фінансовими ресурсами на 4. Причинами цього зростання є постійні економічні зміни в Україні, які пов'язані з воєнними діями російської федерації. Також можна виділити інфляційні процеси, скорочення кількості робочих місць, банкрутство підприємств та інші фактори, що вплинули на благополуччя населення та фінансову стійкість суб'єктів господарювання.

Також серед різноманітних шахрайських схем, що функціонують в Україні, існують ті, які прямо пов'язані із різними фінансовими діями держави. Розглянемо результати діяльності Держаудитслужби та Держфінінспекції і їх територіальних органів (рис.2.5).

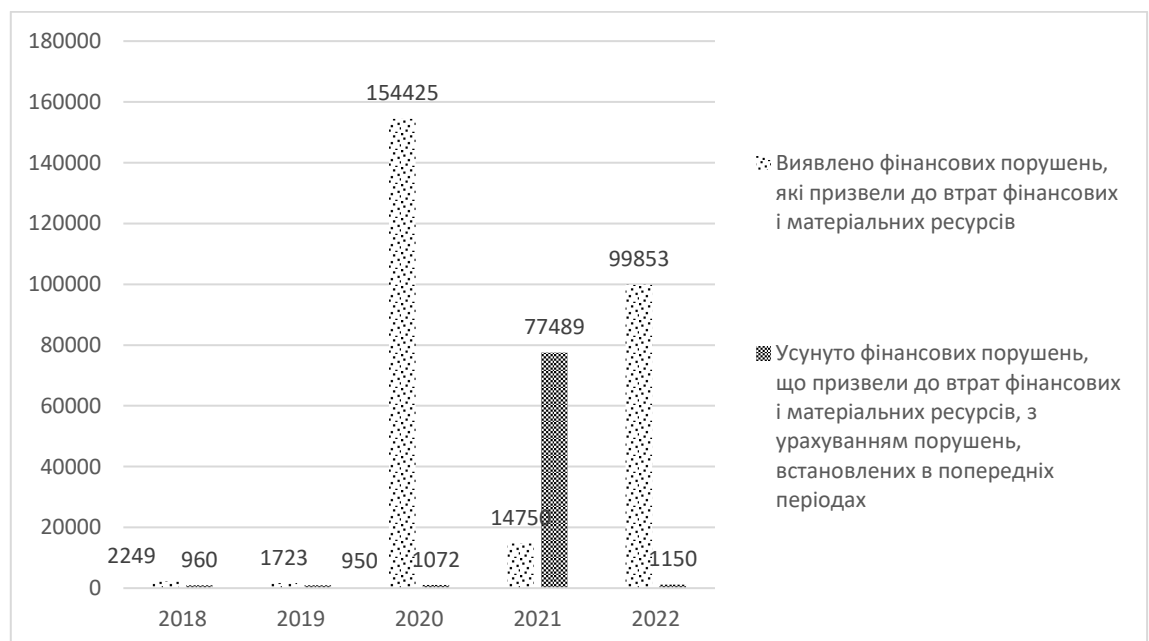

Рис.2.5. Динаміка виявлених та усунутих фінансових порушень, які призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів у 2018-2022 рр., млн.грн.

Джерело: складено автором на основі джерела [7]

За результатами ревізій у 2022 році, виявлено порушень, що спричинили втрату матеріальних та фінансових ресурсів у розмірі понад 99 853 млн.грн. Як видно із рис.2.5 найбільша сума втрат фінансових і матеріальних ресурсів була у 2020 році (154 425 млн.грн.) та у 2022 році (99 853 млн.грн.). Усунуто фінансових порушень найбільше у 2021 році на суму 77 489 млн.грн.

Доцільно також проаналізувати кількість вручених письмових повідомлень про підозру у скоєнні кримінального правопорушення та кількість осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності (рис.2.6).

Рис.2.6. Динаміка вручених письмових повідомлень про підозру у вчиненні кримінального правопорушення та притягнутих осіб до адміністративної відповідальності у 2018-2022 рр., од.

Джерело: складено автором на основі джерела [7]

Дані рис. 2.6 свідчать про негативну тенденцію зменшення за аналізований період і письмових повідомлень про підозру в скоєнні кримінального правопорушення (91 од.) і чисельності осіб, які притягнуті до адміністративної відповідальності (2 380 од.).

Отже, зараз в країні є несприятлива ситуація, адже і кількість шахрайських схем, і обсяги недоотриманих фінансових і матеріальних ресурсів стрімко зростають. Хоча виявлення неправомірних дій може бути

результатом ревізій та контролю, випадків надання письмових повідомлень про підозру є недостатньою, і ще менше випадків, коли шахраї несуть відповідальність за свої правопорушення. Ця проблема зумовлена багатьма випадками латентності, де неправомірні дії виявляються лише з плином часу, при цьому представляючи серйозну загрозу для підприємств і громадян.

Висновки до розділу 2

Проведене дослідження свідчить про те, що найбільш поширеними формами економічних правопорушень є хабарництво, зловживання владою, корупція, кіберзлочинність, порушення при здійсненні закупівель, привласнення майна та інші.

Встановлено, що вчинення шахрайства відбувається конфіденційно, і жертви спочатку навіть не усвідомлюють його. Це виникає з того, що для запобігання таким злочинам не було прийнято відповідних заходів, тобто відсутність належного контролю зі сторони відповідальних осіб. В теперішній час використовуються різноманітні методи, прийоми та засоби виявлення, передбачення та припинення шахрайських дій. Однак шахраї постійно вдосконалюють свої методи, що призводить до втрати актуальності заходів, що вживаються.

В сучасних умовах фінансове шахрайство визнається однією з потенційних загроз для суспільства. Зауважимо, що кількість випадків фінансових шахрайств значно зросла, але виявлення, доведення і оголошення підозр є надто складним процесом, і, на жаль, у більшості випадків особи, які порушили закон, уникають відповідальності.

Однозначно, що будь-хто може стати жертвою фінансового шахрайства, починаючи від звичайних людей і закінчуючи великими корпораціями, які мають безліч іноземних інвесторів та партнерів. Таким чином, фінансове шахрайство стає не лише внутрішньою проблемою нашої країни, але і важливим аспектом загроз для всього світу.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ ФІНАНСОВОМУ ШАХРАЙСТВУ В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжний досвід протидії фінансовому шахрайству та можливості його впровадження в Україні

Досвід зарубіжних країн у протидії фінансовому шахрайству є цінним ресурсом, де українці можуть використати механізми, превентивні заходи та методи боротьби з цим явищем. Незважаючи на те, що Україна не має високого рівня економіки, країна вживає заходів для розвитку економічної сфери та становлення як конкурентоспроможного гравця на світовому ринку. Наразі ситуація відзначається збільшенням та ускладненням форм фінансового шахрайства, зростанням кількості міжнародних злочинів та дійових груп, які здійснюють фінансові махінації з участю громадян різних країн.

Використовуючи досвід з іноземних досліджень, можна провести порівняльний аналіз між національним законодавством, заходами, методами, програмами протидії фінансовому шахрайству та міжнародними ініціативами у боротьбі з цим явищем. Це дозволяє оцінити позитивні та негативні аспекти методів і засобів протидії, визначити, які підходи вже використовуються, які можливо не підходять для нашого контексту, а також визначити можливості для запозичення ідей, що сприятиме розвитку стабільних та ефективних стратегій у боротьбі з фінансовим шахрайством.

На нашу думку важливо провести більш детальне вивчення світового досвіду у сфері протидії фінансовому шахрайству, зосереджуючись на його ключових аспектах. Це дозволить вивчити найкращі практики та розробити комплексну програму для ефективної боротьби з цим негативним явищем в Україні.

Слід відзначити, що в більшості країн передбачено кримінальне покарання за вчинення шахрайства. Наприклад, дії, що становлять інвестиційне шахрайство, підпадають під сферу застосування німецького Кримінального кодексу. Однак законодавчий орган Німеччини визнає злочином лише ті випадки, коли залучають депозитні кошти, супроводжуючи це наданням неправдивої інформації про дохідність депозитів та приховуванням негативних інвестиційних фактів чи обставин, важливих для ухвалення рішення щодо таких депозитів [45].

Варто розглядати досвід захисту прав споживачів фінансових послуг у Китаї, де законодавство не конкретизує конкретні методи незаконного впливу на населення. Замість цього воно визначає ознаки будь-якого незаконного залучення вкладів та зловживання ними, порушення фінансової дисципліни, залежно від обсягу залучених коштів [43].

Елемент обману також лежить в основі кримінальної статті, призначеної для захисту американського фінансового ринку від шахрайства. Зокрема, пункт 1344 розділу 18 Кодексу закону США (популярно відомий як "Кримінальний кодекс США") передбачає кримінальну відповідальність за шахрайство проти фінансових установ та завідомо незаконне отримання фінансових інструментів у цих установах. За цей вид порушення передбачено позбавлення волі строком до 30 років та (або) штраф до 1 мільйона доларів США [9, с. 379-380]. Таким чином, ця норма великою мірою допомагає державі протистояти широкому спектру порушень, що можуть торкатися функціонування фінансової системи США.

У багатьох країнах світу, включаючи практично всі країни Європейського Союзу, діяльність фінансових пірамід, що є однією з форм фінансового шахрайства, є незаконною і, як правило, підпадає під кримінальну відповідальність [48]. Зазначимо, що лише в австрійському кримінальному законі існує конкретне правило, яке забороняє створення фінансових пірамід і передбачає відповідальність за такі дії, як встановлення або організація пірамід, сприяння привертанню нових учасників через організацію заходів,

розповсюдження інформації тощо, або інше сприяння розширенню системи розподілу прибутку, в якій учасники очікують отримати вигоду лише за умови, що нові учасники також приєднуються до системи. Важливо відзначити, що у наш час фінансові піраміди є нелегальними в країнах, таких як Австралія, Албанія, Болгарія, Бразилія, Канада, Китай, Колумбія, Франція, Німеччина, Угорщина, Ісландія, Іран, Італія, Японія, Малайзія, Мексика, Непал, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Філіппіни, Польща, Португалія, Румунія, ПАР, Шрі-Ланка, Швейцарія, Таїланд, Великобританія, США і багато інших [1, с. 99]. Важливо відмітити, що кримінальне законодавство деяких пострадянських країн також включає спеціальні положення щодо будівництва фінансових пірамід (або незаконного залучення вкладів). Однак на відміну від законодавства України, ці злочини розглядаються як незаконна підприємницька діяльність, тобто як порушення економічної діяльності, а не як посягання на власність.

Фахівці стверджують, що у світі найчастіше випадки корпоративного шахрайства реєструються у банківській та фінансовій сферах, виробничому секторі, охороні здоров'я та соціальній сфері. Зазначено, що глобальний досвід показує, що рівень шахрайства в іноземних фінансових установах істотно нижчий порівняно з Україною. Поясненням цього є той факт, що, коли репутація пошкоджена, важко працевлаштуватися в тій же галузі, і організації за кордоном частіше викривають такі випадки, що призводить до зменшення впливу корпоративного шахрайства [16].

В Україні кількість таких ситуацій значно менше. Наприклад, результати Всесвітнього дослідження економічних злочинів та шахрайства свідчать про значне збільшення випадків шахрайства в українських організаціях, здійснених працівниками, серед яких також помітно зросла частка шахрайства, вчиненого вищим керівництвом [8, с. 10]. Додатково варто відзначити, що випадки шахрайства, які здійснюються працівниками компанії, виникають майже вдвічі частіше, ніж випадки шахрайства, вчиненого третіми сторонами. Незважаючи на ці відомості, експерти вважають, що найбільшою

проблемою в боротьбі з шахрайством для будь-якої організації є не її власні працівники, а постачальники, з якими організація регулярно взаємодіє.

Таким чином підприємства в Україні повинні акцентувати увагу на посиленні управління ризиками у відносинах з третіми сторонами як основним заходом для запобігання фінансовим шахрайствам. Це може бути досягнуто шляхом проведення корпоративного розвідування, перевірки доброчесності партнерів та інших заходів [6, с. 10]. Крім того, важливо не боятися розголошувати випадки шахрайства, вчинені окремими працівниками організації, оскільки це може служити засобом уникнення подібних ситуацій у майбутньому зі сторони "недобросовісних" співробітників.

Через еволюцію фінансових ринків у сучасних умовах особлива увага повинна бути приділена виявленню ризиків шахрайства на ринку цінних паперів, інструменти яких використовуються як прямо в шахрайських схемах, так і у схемах відмивання грошей. У практиці інших країн було впроваджено юридичний механізм "кваліфікований інституційний інвестор" як засіб мінімізації фінансових ризиків на фондових біржах з метою забезпечення більш ефективного функціонування та підвищення їхньої ефективності. Кваліфікований інституційний інвестор - це особа, яка має здатність адекватно оцінювати системні ризики, пов'язані з інвестиціями в конкретні інструменти власного капіталу, та самостійно здійснювати операції з цінними паперами на підставі таких оцінок. Статус кваліфікованого інституційного інвестора вже є законодавчо визначеним у США, надаючи такому інвестору право брати участь у торгівлі цінними паперами разом з іншими інституційними інвесторами, при цьому не потрібно реєструвати ці цінні папери в Комісії з цінних паперів та бірж США. Але для того, щоб мати статус кваліфікованого інституційного інвестора, необхідно мати щонайменше 100 мільйонів доларів [40, с. 289]. Пропонується в Україні застосовувати передовий досвід цієї країни в цьому питанні.

Шахрайство в галузі страхування, яке є поширеною проблемою у світі, не є виключною турботою України. Наприклад, канадський ринок

страхування щорічно втрачає майже 1,8 мільярда доларів через шахрайство. В Канаді діє Канадське бюро страхування, спеціалізована організація, яка має свою мережу агентств по всій країні. Зокрема, 75 агентів співпрацюють з 200 страховими компаніями, сприяючи їм у перевірці сумнівних виплат. Наприклад, один слідчий у Торонто щомісяця перевіряє близько 10 запитів. Річні фінансові збитки канадських страховиків у галузі страхування від нещасних випадків оцінюються практично в 500 мільйонів доларів США [46].

У США, орган з нагляду за страховими питаннями також утворив спеціальний відділ, відомий як Бюро боротьби з шахрайством. Зокрема, за рівнем страхового обману, штати Нью-Джерсі та Нью-Йорк лідирують в Сполучених Штатах. Відповідно до дослідження Коаліції проти страхового обману, "річна сума фінансових втрат, які страхові компанії в США мають внаслідок фінансового обману своїх клієнтів, в середньому становить близько 80 мільярдів доларів США" [46].

Дослідження також свідчать, що "середньостатистична американська сім'я річно зазнає втрат у розмірі приблизно 400-700 доларів США через страховий обман" [46]. Збитки американських страхових компаній від фінансових порушень лише в сегменті автострахування оцінюються щорічно у 16 мільярдів доларів США [44].

Згідно інформації від Європейського страхового комітету, втрати страхових компаній у розвинених країнах, спричинені шахрайськими діями страхувальників, становлять приблизно 30% від суми всіх страхових виплат. За даними Бюро з контролю за страховою компанією PZU, "незаконно набуті страхові вимоги в Польщі складають 20% від суми всіх виплат у країні" [31, с. 240]. Британське бюро страхових шахрайств оцінює збитки страховиків від різних видів шахрайства приблизно в 3,1 мільярда доларів США [47, с. 2]. Згідно інформації від Федеральної асоціації німецьких страхових компаній, приблизно 10% всіх страхових виплат у Німеччині пов'язані з кримінальними операціями. Також, близько 10% усіх виплат у цій країні припадає на "автомобільні бази". Аналогічний рівень страхових шахрайств в США та

Франції, приблизно 5% у Нідерландах. За оцінками експертів, "близько 90% всіх випадків страхового шахрайства припадає на індивідуальних шахраїв, і лише 10% – на злочинні групи" [8].

Отже, ключовими напрямками у боротьбі із шахрайством у сфері страхування в світовій практиці є: об'єднання зусиль всіх страхових компаній для протидії шахрайству; пошук додаткових ресурсів для створення центрального банку даних; забезпечення дотримання всіма учасниками встановлених норм поведінки; захист корпоративного капіталу.

Щодо глобального досвіду протидії шахрайству на ринку нерухомості, можна відзначити, що такий вид обману менше поширений у міжнародній практиці, ніж в Україні. Наприклад, у країнах Європи та Сполучених Штатах існують три основних рівні захисту інвесторів у сфері будівництва: юридичний, професійний консалтинг та страхування.

Слід відзначити, що законодавство в Україні наразі повністю враховує потреби забудовників. На ринку нерухомості ще не існує достатньої кількості професійних управлінських компаній та консультантів, оскільки в основному його представляють непрофесійні ріелтори. Щодо будівельного страхування слід зауважити, що його майже немає на первинному ринку України, оскільки страхові компанії вагаються страхувати нові будівлі, де відсутні необхідні документи на право власності, і відповідно, відсутній об'єкт страхування контракт. На практиці, "в Україні існує лише кілька компаній, які страхують лише конкретні операції між забудовниками та інвесторами" [10, с. 147]. Однак цього явно недостатньо на сьогодні.

Цікаві приклади боротьби з шахрайством у сфері соціальних виплат зафіксовані в різних країнах світу. Найефективнішим прикладом оптимального функціонування контрольних механізмів є Великобританія. Завдяки добре налагодженій взаємодії всіх елементів системи виявлення порушень в цій країні рівень фінансових втрат від шахрайства скоротився з 2% до 0,6% від витрат на соціальну допомогу. Ефективні системи контролю дозволяють вчасно виявляти випадки порушень та шахрайства не лише серед

отримувачів соціальних виплат, а й серед працівників, які займаються призначенням цих виплат. Загалом, у Великобританії кожен витрачений фунт стерлінгів на систему протидії шахрайству і корупції призводить до економії 7 фунтів стерлінгів у державному бюджеті. В процесі перевірки справ отримувачів соціальних виплат проводиться тільки у випадках, коли виникає підозра щодо подання неправдивої інформації заявниками. Під час таких перевірок соціальні інспектори збирають необхідні дані та докази шахрайства, такі як фінансова інформація, свідчення свідків, інформація від роботодавців та інше. Це дозволяє підвищити ефективність системи контролю, в той час як більшість отримувачів не піддаються перевірці зовсім. У Великобританії населення активно підтримує роботу служби контролю за соціальними виплатами. За результатами дослідження, 95% громадян країни вважають боротьбу з шахрайством дуже важливим завданням, а дві третини прирівнюють надання фальшивої інформації в системі соціальних виплат до крадіжки [17].

В Румунії було створено та успішно діє Національне агентство з виплат та соціальної інспекції, що має регіональні відділення та підпорядковане Міністерству праці, сім'ї та соціального захисту людей похилого віку. У Румунії Соціальна інспекція обладнана широкими повноваженнями та проводить не лише виплати, але й великий обсяг контролю за якістю соціальних послуг, що надаються як державними, так і приватними установами. Також вона надає компетентним органам інформацію про виявлені порушення. Завдяки використанню ефективних механізмів контролю, таких як формування профілів ризику та дотримання високого стандарту узгодженості даних, було виявлено порушення у третині перевірених справ, щодо яких виникала підозра на етапах їх розгляду. Також в Румунії приділяється значна увага виявленню випадків шахрайства та корупції серед державних службовців, які відповідають за прийом документів та призначення соціальних виплат населенню [17].

Не є таємницею, що в останні роки шахрайства у мережах стали досить поширеними як у вітчизняній, так і у світовій практиці, набуваючи небезпечних розмірів. За даними Європолу, кіберзлочинність торкнулася всіх держав-членів ЄС і головним чином пов'язана із фінансовими шахрайствами. Згідно з дослідженням Європейської комісії, 8% користувачів Інтернету в ЄС стали жертвами крадіжки особистих даних, а 12% постраждали від інтернет-шахрайств.

Крім того, шкідливе програмне забезпечення завдає шкоди мільйонам сімей, і загальна кількість банківських шахрайств, які здійснюються через Інтернет, щороку зростає. Зауважимо, що згідно з доповіддю держав-членів ЄС про кіберзлочинність, лише 30% від загальної кількості кіберзлочинів, таких як шахрайство та викрадення особистих даних, надходять до відома правоохоронних органів через жертв.

Як вже було вказано, кібератаки стали досить поширеними у останні роки. У сучасних умовах державні установи та приватні компанії практично у всьому світі стикаються з новим, суттєво модифікованим видом шахрайства – кібератаками, що фінансуються державою та виконуються хакерами з політичних або ідеологічних мотивів та терористичними організаціями. Для таких злочинців кібератака – це не засіб для особистого збагачення, але інструмент досягнення конкретних геополітичних цілей (наприклад, створення дисбалансу у державній діяльності, крадіжка персональних даних та інтелектуальної власності, отримання інформації про структуру інформаційних систем та програмного забезпечення, збір даних для віддаленого доступу до критичної інфраструктури і таке інше) [6, с. 12]. Тому країни світу вживають максимальних зусиль, якщо не для повного усунення, то, принаймні, для мінімізації цього явища в сучасних реаліях.

Всі країни, без винятку, мають проблеми з фінансовими шахрайствами. Тим не менш, економічно розвинуті нації, де додержання закону важливе, постійно вдосконалюють заходи для запобігання фінансовому шахрайству. Досвід цих країн свідчить, що в сучасних умовах недостатньо просто

криміналізувати такі злочини; зараз важливо максимально прозоро представляти всі дані про рух грошових коштів на фінансовому ринку. Додатково, основні регулятори фінансового ринку зобов'язані не лише тісно взаємодіяти, але й уникати випадків ухилення від махінацій.

Зрештою, важливо підкреслити, що досвід інших країн є висвітленням того, що будь-яка розвинута країна у сучасному глобалізованому світі прагне захистити свою фінансову систему від злочинних, включаючи помилкові, вторгнень. Крім того, для досягнення цієї мети ефективними інструментами, які мають велике значення для профілактики та компенсації, є заходи юридичного, економічного та морального характеру. Адже від рівня захисту фінансового сектору залежать не лише фінансові інтереси його установ і їхніх клієнтів, але й фінансова незалежність країни в цілому.

3.2. Основні шляхи підвищення результативності протидії фінансовому шахрайству

Шахрайство, корупція, рейдерство, зловживання повноваженнями та хабарництво є негативними явищами, які у зростаючій мірі становлять загрозу не лише діловій репутації, але й реальному існуванню компаній через нечесних працівників або власників. Тому на даний момент важливо розробляти запобіжні механізми, надійні корпоративні та фінансові стратегії, а також впроваджувати системи управління, включаючи юридичний контроль і моніторинг [28].

Всім відомо, що фінансове шахрайство представляє серйозну загрозу для успішної діяльності та стабільного функціонування організації. Збитки, завдані такими правопорушеннями, значно перевищують обсяг втрат, що може зазнати підприємство. Крім того, шахрайство може спричинити не лише матеріальні збитки, але й призвести до погіршення відносин з партнерами, погіршити репутацію та дискредитувати бренд, що може стати перешкодою для нормального функціонування будь-якої організації.

Отже, для нейтралізації впливу фінансового шахрайства в організації необхідно активно протидіяти цьому явищу. ПриватБанк впровадив політику запобігання шахрайству та корупції, в якій чітко зазначено, що "банк не терпить жодних проявів шахрайства та зловживань своїх співробітників, незалежно від їхнього статусу та обсягу завданих збитків. Співробітник Банку, виявлений у скоєнні шахрайства, підлягає негайному звільненню, незалежно від величини завданих збитків, факту їхнього відшкодування та його позиції в ієрархії. Банк здійснює всі необхідні заходи, включаючи ініціацію кримінальних чи цивільних переслідувань, у випадку виявлення факту шахрайства з боку свого працівника". Ініціювання кримінального та цивільного переслідування здійснюється у випадках, коли існують офіційні можливості, без залежності від витрат на цей процес і незалежно від того, чи є співробітник на поточний момент працівником банку. Витрати на покарання винних розглядаються Банком як питання політики, спрямованої на формування атмосфери відповідальності та строгості щодо шахрайства і зловживань, що визначається як "культура нульової терпимості до шахрайства". Після винесення судового рішення щодо співробітника, виявленого в шахрайстві, цей факт обов'язково повідомляється всім працівникам Банку. Також у цьому документі вказано, хто несе відповідальність за боротьбу з шахрайством. Зокрема, за координацію утворення системи протидії шахрайству в Банку відповідає Напрямок "Внутрішній контроль та управління обманом"; за запобігання фактам шахрайства та зловживань у своєму підрозділі відповідає керівник цього підрозділу; та кожен працівник Банку має свою роль у цьому процесі [24].

Враховуючи міжнародний досвід, можна зазначити, що сучасні стратегії протидії шахрайству базуються на використанні комплексних програм, які включають рівні перетворення та "очищення" даних, рівень аналітики і рівень звітності. Вони використовують різноманітні аналітичні алгоритми, кожен з яких спеціалізується на виявленні конкретних видів шахрайства. Такі рішення включають у себе консолідацію даних, що накопичені в компанії, їхнє

очищення, а також використання сучасних аналітичних механізмів, які базуються як на прогностичній аналітиці, так і на аналізі мереж шахрайства. Забезпечуються ефективна система звітності та управління розслідуваннями, спрямована на оптимізацію роботи служб безпеки підприємств [2].

Проте фінансові махінації не обмежуються лише певними установами, але також мають місце в державних структурах. Тому важливо визначити, що виявлення різноманітних схем фінансового шахрайства в нашій країні може бути здійснене на двох рівнях. Перший рівень передбачає контроль на державному рівні, включаючи в себе виконання вимог законодавства та ефективну роботу правоохоронних органів. Другий рівень охоплює внутрішні процеси в конкретних місцях, тобто всередині організації. На цьому рівні відбувається контроль та нагляд за дотриманням безпеки та успішним функціонування всієї організації.

Безперечно, для запобігання фінансовому шахрайству на підприємстві важливо використовувати складні системи запобігання, виявлення і управління. Проте, разом із їх впровадженням, необхідно активно формувати сприятливе середовище для протидії фінансовому шахрайству в колективі. Ми вважаємо, що для цього в першу чергу важливо розробити та ознайомити керівництво та персонал компанії з внутрішніми політиками та стандартами, спрямованими на мінімізацію ризиків.

Заходи для запобігання корпоративному шахрайству у всіх країнах, включаючи Україну, в цілому схожі. Корпоративний сектор віддає перевагу проведенню внутрішнього контролю або аудиту. Одночасно поширені також перевірки з боку керівництва та зовнішні аудити діяльності компаній. Проблеми, пов'язані із шахрайством, мають свою специфіку, особливо в контексті різних сфер економіки. Згідно з дослідженнями, внутрішній аудит виявляє особливу важливість для торговельних підприємств та їх об'єктів, де зосереджені значні потоки товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів. За висновками багатьох вітчизняних вчених, внутрішній аудит є одним із основних інструментів у запобіганні та виявленні шахрайства на

підприємстві. Українська практика оцінки зовнішнього аудиту визначає його основною метою як підтвердження достовірності фінансової звітності за минулий період [19].

З іншого боку, у зарубіжній практиці боротьби з фінансовим шахрайством на підприємствах віддається перевага зовнішньому аудиту, зокрема через його спеціалізацію на виявленні саме шахрайства та інших економічних злочинів. Також популярними засобами боротьби з шахрайством є комплаєнс-контроль та проведення управлінської сертифікації фінансової звітності.

Оскільки на вітчизняних підприємствах проблема внутрішнього шахрайства, вчиненого працівниками, має значний вплив, доцільно розглядати інформацію щодо виявлених випадків причетності окремих співробітників до шахрайських дій. Це допоможе у майбутньому попередити можливі випадки шахрайства від інших працівників. У світовій практиці для досягнення цієї мети використовується "whistle blowing system" – система повідомлення про порушення. Встановлено, що ця система є одним із найбільш ефективних методів виявлення шахрайських дій та порушень, оскільки інформація про шахрайство надходить від осіб, які мають можливість спостерігати за порушеннями зсередини. Ті, хто повідомляє про порушення, називаються "викривачами". Останнім часом в Україні все більше компаній впроваджують цей інструмент, що призводить до збільшення кількості виявлених випадків незаконних дій, пов'язаних із фінансовим шахрайством. Основною причиною непоширення даної системи на вітчизняних підприємствах є недостатньо гарантована державою безпека "викривачів" [41].

Однак у 2020 році внесені істотні поправки до Закону "Про запобігання корупції", які ретельніше визначили гарантії захисту. Згідно з цим законом, викривачам та їхнім близьким надається гарантія захисту життя та майна у порядку, що визначено для учасників кримінального слідства; до них не можуть застосовуватися негативні заходи у сфері трудової діяльності. Викривач має можливість звертатися до Національного агентства з питань

запобігання корупції (НАЗК) для захисту своїх прав. Однією з найбільш обговорюваних новацій у цьому контексті є можливість винагородження викривача у розмірі 10% від об'єкта корупційного порушення або розміру завданих збитків державі внаслідок злочину після винесення обвинувального вироку суду. Розмір винагороди не може перевищувати трьох тисяч мінімальних заробітних плат, встановлених на момент вчинення злочину. У випадках, коли кілька викривачів надають різну інформацію щодо того самого корупційного злочину, включаючи додаткові факти, розмір винагороди розподіляється рівномірно між ними [26].

В економічно розвинених країнах набула значного розвитку послуга "фінансових розслідувань" (відома також як "форензик"), що спрямована на виявлення потенційних проблем через фінансовий та юридичний аудит. Ця послуга має на меті запобігання вчиненню протиправних дій посадовими особами підприємства і вирішення випадків зловживань службовим становищем. Крім того, форензик може використовуватись у розслідуванні фактів шахрайства, які можуть завдати збитків репутації підприємства або призвести до значних фінансових втрат. Необхідно відзначити, що зараз зарубіжні компанії активно використовують форензик "не лише для виявлення ризиків та негативних наслідків злочинної діяльності, а й для забезпечення ефективності діяльності компанії" [35].

В Україні впровадження форензик почалося на вітчизняних підприємствах завдяки діяльності міжнародних аудиторських фірм "великої четвірки", які мають домінуюче положення на світовому ринку форензик-послуг. На поточному етапі відбувається створення культури, яка вбачає форензик-аудит як важливий інструмент для підтримки функціонування підприємств. Послуги "фінансового розслідування" охоплюють різноманітні види робіт, які виконуються на основі замовлення підприємства:

- вирішення конфліктів у фінансових та бізнес-сферах;
- виявлення та аналіз прихованих комерційних ризиків;
- захист інтелектуальної власності;

- корпоративна (ділова) розвідка;
- запобігання фінансовим та репутаційним втратам;
- перевірка контрактних зобов'язань і надійності бізнес-партнерів;
- перевірка повідомлень по "гарячій лінії";
- позасудова, досудова експертиза та супровід у судових розглядах;
- проведення комплаєнс-розслідувань;
- протидія легалізації незаконних доходів;
- розробка процедур, спрямованих на протидію шахрайству, корупції, виведенню грошових коштів та іншим видам активів;
- розслідування шахрайства за допомогою інформаційних технологій;
- управління ризиками, пов'язаними з шахрайством;
- фінансова експертиза документів;
- інші [21].

Також для виявлення та протидії корпоративному шахрайству на зарубіжних підприємствах широко використовується інструмент комплаєнс-контролю. Комплаєнс представляє собою комплекс заходів, спрямованих на уникнення дій працівників компанії, які порушують законодавство. Це побудовано на основі корпоративної бізнес-етики, що ґрунтується на виконанні зовнішніх та внутрішніх вимог, норм і законів. Вчені також описують "compliance" як "ідеологію абсолютно чистої та прозорої діяльності компанії, невідхильне дотримання всіх заходів з охорони і безпеки праці, а також питання бездоганної репутації кожного співробітника" [42].

За допомогою системи комплаєнсу можна моніторити дотримання наступних вимог:

- Забезпечення виконання законодавчих та галузевих стандартів на підприємстві.
- Відсутність фінансових маніпуляцій у діяльності підприємства.
- Відсутність корупційної складової та службових зловживань у діяльності суб'єкта господарювання.

- Забезпечення компетентності та професійності всіх співробітників підприємства.

- Виявлення та відстеження зовнішніх протиправних дій, таких як спроби рейдерських захоплень, а також наклепницька загроза репутації підприємства та інші подібні сценарії.

В зарубіжній практиці широко використовуються "in-house" інструменти, що передбачають наявність фінансового контролера в компанії. Цей контролер безпосередньо підпорядковується акціонеру або власнику і відзначається максимальною ступенем неангажованості, що робить його більш ефективним, ніж корпоративна служба безпеки, внутрішній фінансовий контролер та внутрішній аудитор [13].

Отже, протидію фінансовому шахрайству можна розділити на наступні етапи:

- на початковому етапі слід прийняти такі заходи: розробити внутрішню політику організації, створити кодекси поведінки та процедури реагування на порушення; впровадити систему фінансового контролю; чітко визначити обсяг повноважень; обмежити доступ до конфіденційної інформації; встановити механізми контролю в ризикових областях; проводити ретельні перевірки кандидатів на вакансії;

- другий етап передбачає детальний аналіз працівників, які виявляють підозрілу поведінку, таку як робота у вихідні, активна підтримка конкретного постачальника та низький рівень продуктивності. Крім того, важливо провести дослідження, чи не має співробітник активів, які не відповідають його зарплаті, та чи не надходили скарги на трудову діяльність цього працівника;

- третій етап передбачає проведення розслідування у випадку виявлення факту вчинення фінансового шахрайства. Цей етап можна умовно розділити на дві групи: внутрішній і зовнішній. Внутрішній етап характеризується підготовкою до самого розслідування, що включає збір та аналіз інформації, формування умовної версії неправомірних дій та проведення самого розслідування в межах організації. Зовнішня група передбачає

внутрішньокорпоративне розслідування зі зверненням до органів державної влади, опитуванням свідків та аналізом інформації про можливу діяльність контрагента;

- четвертий етап передбачає впровадження необхідних заходів на основі результатів розслідування. Після завершення розслідування важливо повідомити співробітників про прийняте рішення, щоб уникнути поширення недостовірної інформації серед них. Роботодавець, після завершення розслідування, повинен вирішити питання щодо застосування дисциплінарних заходів, визначення необхідності звернення в правоохоронні органи, розголошення результатів розслідування в колективі та поза його межами, а також визначення необхідних профілактичних заходів [34].

Підсумовуючи вищевказане, варто відзначити, що для формування ефективної стратегії протидії фінансовому шахрайству можна вжити наступних основних заходів:

- Розроблення та оприлюднення чіткої та прозорої програми боротьби з фінансовим шахрайством в організації, оскільки вважається, що створення і підтримка на всіх рівнях політики неприпустимості корпоративного фінансового шахрайства є найефективнішим інструментом.

- Постійна ротація певних категорій працівників, оскільки тривалий термін на одній посаді може сприяти встановленню довірчих відносин з певними підрядниками організації, що, в свою чергу, зменшує ризик можливого фінансового шахрайства.

- Розроблення власної методології отримання інформації про можливі факти шахрайства. У цьому контексті можуть бути використані неформальні розмови з персоналом, анонімні опитування, а також викликання за допомогою гарячої лінії через електронну пошту та веб-ресурси в Інтернеті або через звичайну поштову скриньку, що може бути ефективними засобами збору інформації.

- Застосування всіх доступних правових інструментів, таких як трудові договори, угоди про конфіденційність та відповідальність, трудові стандарти

та статутні документи, кодекси корпоративної етики і т.д., для документування та регулювання питань, пов'язаних із запобіганням фінансового шахрайства в організаціях.

- Розробка чіткої та прозорої політики санкцій за фінансове шахрайство, такої як виявлення шахрайства серед працівників, передача справи до суду тощо. Ця політика може бути економічно обґрунтованою та морально стимулювати працівників до етичної поведінки.

В рамках впровадження державної стратегії з протидії фінансовому шахрайству надзвичайно важливим є застосування заходів для запобігання шахрайству на фінансовому ринку України в умовах сучасності. Важливим в цьому напрямку повинно стати створення єдиної бази даних щодо випадків шахрайства на фінансовому ринку України. Важливо врахувати, що можливо не всі фінансові установи будуть зацікавлені в участі у створенні таких баз даних, боячись втратити клієнтів через розголошення інформації про них. Проте керівництво цих установ повинно об'єктивно зважити переваги та недоліки такого кроку та прийняти рішення, враховуючи можливі збитки від можливих помилкових сценаріїв.

Загалом, увага до боротьби з шахрайством має зосереджуватися, перш за все, на його попередженні, тобто усуненні можливостей для шахрайства, оскільки ефективніше уникнути злочини, ніж виявляти та нейтралізувати їх наслідки. При розробці програми боротьби з фінансовими шахрайствами слід враховувати цей принцип. Система заходів має мати наукову підтримку, бути практично випробуваною і включати в себе складний підхід та ефективну взаємодію всіх фінансових та правоохоронних систем з обов'язковим залученням громадянського суспільства. Одночасно важливо, щоб програма не лише реагувала на шахрайські загрози, але й мала виражений профілактичний ефект і спрямовувалася на усунення можливостей вчинення різних видів шахрайства.

Висновки до розділу 3

Для здійснення ефективної боротьби з фінансовим шахрайством важливо вивчити міжнародний досвід у даній області та розглянути можливості його впровадження в Україні. За результатами дослідження виявлено, що фінансове шахрайство загалом є злочином, за який передбачена кримінальна відповідальність в різних країнах. Українське законодавство, з свого боку, обмежене відповідальністю лише за "заволодіння чужим майном, включаючи шляхом обману".

Зараз окремі установи та вся держава відчують значний тиск і перешкоди для ефективного розвитку та функціонування через розповсюдження шахрайських дій. Отже, необхідно розробляти та модернізувати застарілі методи, прийоми та засоби протидії фінансовому шахрайству.

Найбільш використовуваними методами протидії корпоративному шахрайству є формування правил комплаєнсу, проведення щорічного аудиту фінансової звітності, впровадження системи повідомлень про можливі шахрайські дії з боку третіх осіб та використання внутрішніх інструментів компаній. Щодо протидії фінансовим шахрайствам на ринку цінних паперів, рекомендується впровадження практики визначення "кваліфікованого інституційного інвестора".

Доведено, що застосування ефективних заходів у сфері профілактики може зменшити ймовірність скоєння кримінальних правопорушень, пов'язаних із шахрайством, і, в кінцевому підсумку, захистити підприємства від непотрібних витрат, які суттєво перевищують збитки від фінансового шахрайства.

ВИСНОВКИ

Кваліфікаційна робота присвячена аналізу фінансового шахрайства та розробці стратегій для його протидії. З метою вичерпного розкриття теми, досліджено сутність поняття "фінансове шахрайство", визначено основні мотиви його вчинення та описано основні наслідки цього явища. Щоб розробити ефективні заходи для протидії шахрайству, була проведена класифікація його різновидів. Також проаналізовано типові схеми вчинення шахрайських дій та оцінено розповсюдження цього явища в Україні. З метою розробки ефективних стратегій протидії фінансовому шахрайству був вивчений зарубіжний досвід у цій галузі, і розглянуто можливість його впровадження в українську практику. За отриманими результатами можна зробити наступні висновки:

1. Глобалізаційні процеси охопили всі галузі економічного життя, включаючи фінансову сферу, що призводить до зростання різноманітності схем і видів фінансового шахрайства. Дослідження сутності цього явища дозволило сформулювати його визначення. Фінансове шахрайство - це негативне явище, поширенню якого сприяють різні економічні фактори, що приводять до пошуку особами шляхів легкого заробітку. Серед основних причин розповсюдження фінансового шахрайства можна визначити фінансову неграмотність населення, невідомість щодо існуючих ризиків і загроз, прагнення людей до швидкого збагачення, підвищення мотивації до вчинення протиправних дій і відсутність різкого суспільного осуду цих вчинків.

2. Фінансове шахрайство є явищем, що постійно еволюціонує, зазнає модифікацій та вдосконалень. У кваліфікаційній роботі для систематизації була проведена класифікація фінансового шахрайства за різними ознаками, такими як: об'єкт аферних втручань, область здійснення, методи виконання аферних дій та засоби виконання. Ця класифікація сприятиме виявленню фінансового шахрайства та впровадженню заходів для його припинення та нейтралізації наслідків шахрайських дій.

3. Фінансове шахрайство стрімко збільшується, і з кожним роком воно поширюється все більше. Воно представляє собою складне та різноманітне явище з економічним корінням, яке провокує занадто довірливих громадян використовувати можливість отримання легких грошей. Також можна відзначити, що наразі законодавство України не є ідеальним, що стимулює шахраїв вдаватися до нових шахрайських схем, вважаючи, що у майбутньому їх ніхто не покарає та вони залишаться непокараними за свої дії.

4. Шахраї вміло пристосовуються до змінних умов та реалій, швидко розробляючи й впроваджуючи нові сценарії шахрайства. Навіть у воєнний час вони не зупиняють свої зусилля обдурити українців. З метою викликання довіри та переконання людини здійснити переказ коштів на рахунки аферистів, шахраї можуть себе представляти як волонтери, банківські працівники або продавці.

5. Фінансове шахрайство становить потенційну загрозу для суспільства. Зауважимо, що кількість випадків фінансового шахрайства значно збільшилася, однак виявлення, доведення і оголошення підозри є вкрай важким процесом, і, на жаль, у більшості випадків особи, які вчинили правопорушення, уникають відповідальності.

6. Дослідження фінансового шахрайства виявило, що це негативне явище є поширеним у всіх країнах світу. Однак економічно розвинуті нації постійно удосконалюють заходи у запобіганні цьому виду злочинності. У сучасному етапі суспільного розвитку важливо не лише посилювати відповідальність за фінансові злочини, а й забезпечувати прозорість та відкритість фінансових потоків.

7. У сучасних умовах окремі установи та вся держава переживають значний тиск і перешкоди для ефективного розвитку і функціонування через шахрайські дії. Тому важливо створювати та модернізувати застарілі методи, засоби та стратегії для боротьби з фінансовим шахрайством.

Перш за все, боротьба з фінансовим шахрайством має бути націлена на попередження та аналіз можливості вчинення шахрайських дій. Виявлення та

припинення таких дій буде значно ефективнішим, якщо їх зможемо попередити. Це слід вважати основним напрямком стратегій боротьби з кримінальними порушеннями. Важливо, щоб програма протидії не лише реагувала на виявлені шахрайські дії, але й мала профілактичний характер, завдяки якому уникнути навіть можливості здійснення фінансового шахрайства.

Отже, всі ці аспекти підтверджують необхідність активної протидії фінансовому шахрайству в нашій країні. Це особливо актуально, оскільки ми вже протягом багатьох років прагнемо приєднатися до Європейського Союзу. Ця перспектива вимагає від нас реформ та змін, які сприятимуть привабленню вигідних інвесторів до нашої країни. Однак для досягнення цієї мети важливо забезпечити прозорість у всій діяльності підприємств, установ і організацій.

На сучасному етапі фінансове шахрайство є серйозним викликом та загрозою для успішного розвитку економіки України. Для ефективного протидії цій ситуації необхідно детально вивчити всі причини та особливості фінансового шахрайства в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бобров Є.А. Аналіз діяльності неконтрольованих інвестиційних схем. *Фінанси України*. 2016. № 4. С. 98-105.
2. Бостан Л. М., Кохановська О. І. Історико-правові основи шахрайства як кримінально караного діяння. URL: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=18804&chapter=1>.
3. Бура О. В., Добровольська І. І. Фінансове шахрайство в Україні та заходи протидії. URL : <http://libfor.com/index.php?newsid=2879>.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2017. 1736 с.
5. Все про шахрайські схеми в бізнесі та шахраїв! Частина 1. URL: <https://olenachumachenko.com/>.
6. Всесвітнє дослідження економічних злочинів та шахрайства 2020 року: результати опитування українських організацій. Виведення шахрайства з тіні. URL : <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2020/economic-crime-survey.html>.
7. Державна аудиторська служба України. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D0%B0%D1%83%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.
8. Добрик Л. Виявлення і розкриття шахрайських схем у сфері страхування як невід’ємний елемент забезпечення економічної безпеки. *Ефективна економіка*. 2016. №4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4900>.
9. Каменський Д.В. Фінансове шахрайство у США: деякі питання кримінальної відповідальності. *Форум права*. 2015. №1. С. 379-385.

10. Капніст Г. Віктимність інвестора як чинник фінансового шахрайства на первинному ринку житла: характеристика та шляхи зниження. *Підприємництво, господарства і право. Серія : Кримінологія*. 2017. №7. С. 145-147.
11. Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку : монографія. Київ : Знання, 2018. 431 с.
12. Кізима Т., Хамига Ю. Фінансове шахрайство: Теоретична концептуалізація та економічне підґрунтя. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1230>.
13. Ковбель А. Шахрайство всередині компанії. Як захиститися? Бізнес. 2019. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/shahraystvo-vseredini-kompaniji-yak-zahistitisya-50009055.html>.
14. Конвенція щодо захисту фінансових інтересів Європейських співтовариств: Акт Ради ЄС від 26 липня 1995 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/konventsija-pro-zakhist-fin-interesiv-ec.pdf>.
15. Кримінальний кодекс України : Кодекс за № 2341-III від 5 квітня 2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
16. Макаренко О. Спритність рук: топ-схеми шахрайства в банках. URL: <https://finclub.net/ua/blogs-all/sprytnist-ruk-topshemyshakhraistva-v-bankakh.html>.
17. Міжнародний досвід: як контролюють надання соціальної підтримки у країнах Європи. URL: <https://zholovok.com.ua/mizhnarodnii-dosvid-yak-kontrolyuyut-nadannya-sotsialnoji-pidtrimki-u-krajinaх-jevropi>.
18. Мудряк Т. О. Особливості розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами. *Міжнародний юридичний вісник : зб. наук. праць Нац. ун-ту державної податкової служби України*. 2019. Вип. 1. С. 128–133.
19. Назарова К.О. Аудит: еволюція, потенціал, ефективність : монографія. Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2015. 464 с.

20. Найпоширенішим шахрайством в Україні під час війни стали продажі в інтернеті. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/10/9/705242/>.

21. Ніпіаліді О.Ю. Перспективи створення служби фінансових розслідувань: українські реалії та зарубіжний досвід. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. № 3 (11). С. 165–170.

22. Новий тлумачний словник української мови : в 4. т. / за ред. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 2015. Т. 4. 966 с.

23. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/>.

24. Політика запобігання шахрайству та корупції. URL: <https://static.privatbank.ua/files/sud/PolicyUA.pdf>.

25. Портал відкритих даних: веб-сайт. URL: <https://data.gov.ua/>.

26. Права та гарантії захисту викривачів відповідно до Закону України «Про запобігання корупції». НАЗК. 2020. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/documents/prava-ta-garantiyi-zahystu-vykryvachiv-vidpovidno-dozakonu-ukrayiny-pro-zapobigannya-koruptsiyi/>.

27. Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 10. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>.

28. Протидія фінансовому шахрайству і корупції, форензік розслідування. URL: <https://euconlaw.com/services/combating-financial-fraud/>.

29. Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України від 14 грудня 2021 № 1953-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>.

30. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07 грудня 2000 року № 2121- III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

31. Рубан О.О. Фінансові правопорушення як основна загроза фінансовій безпеці страхової компанії. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : Збірник наукових праць*. 2015. Вип. 36. С. 237-247.

32. Сахневич С. Ключові фактори виникнення фінансових маніпуляцій, пірамід та масових спекуляцій. Innovations.com.ua. 2017.01.12. URL : <http://innovations.com.ua/ua/articles/14390/> temp.

33. Феномен фінансових пірамід. Експерти радять захищатися від подібних шахрайських схем самотійно. Хрещатик. URL : <http://www.kreschatic.kiev.ua/print/art/1346179696.html>.

34. Хамига Ю. Основні заходи протидії фінансовому шахрайству в Україні. *Тернопільський національний економічний університет*. 2019. С.133-136.

35. Хеленюк М. Форензік: європейський досвід vs. українські реалії. *Юридична газета*. 2021. № 8 (738). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/forenzik-evropeyskiy-dosvid-vs-ukrayinskiyrealiyi.html>.

36. Чернишов Г. М. До питання про визначення фінансового шахрайства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2014. Вип. 26. С. 230–234.

37. Чорнуцький С. П. Суть і методика виявлення фактів фінансового шахрайства. *Економіка та держава*. 2017. № 7. С. 127–131.

38. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Чернявський Сергій Сергійович; Нац. акад. внутрішніх справ. Київ, 2018. 34 с.

39. Чернявський С.С. Наукові основи розробки криміналістичної методики розслідування фінансового шахрайства. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ: наук.-теорет. журн*. 2018. № 6. С. 89–100.

40. Чуницька І.І. Заходи запобігання фінансовому шахрайству та легалізація коштів, зароблених злочинним шляхом. *Проблеми економіки*. 2017. №2. С. 282-291.

41. Шкаровський Д. Whistleblowing system – важливий інструмент викриття шахрайства та інших порушень. *Юридична газета*. 2020. № 11 (717). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/whistleblowing-system--vazhliiviy-instrument-vikrittya-shahraystva-ta-inshih-porushen.html>.

42. Що таке комплаєнс і як він впливає на роботу зернового ринку. *Служба новин*. 2021. URL: <https://elevatorist.com/blog/read/751-hto-takoe-komplaens-i-kak-on-vliyaet-na-rabotu-zernovogo-ryinka>.

43. Criminal Law of the People's Republic of China. URL: <http://www.cecc.gov/resources/legal-provisions/criminal-law-of-the-peoples-republic-of-china>.

44. Fraud and Buildup in Auto Injury Insurance Claims. Insurance Research Council. 2008 Edition. November 2008. URL: <https://www.insurance-research.org/research-publications/fraud-and-buildup-auto-injury-insurance-claims-2008-edition>.

45. German Criminal Code. URL: <http://www.legislationonl/criminal-codes>.

46. Insurance Fraud. Alan Wilson South Carolina Attorney General. URL: <http://www.scag.gov/insurance-fraud>.

47. Insurance Fraud. FBI. URL : <http://www.fbi.gov/insurance-fraud>.

48. Malyniak B.S., Martyniuk O.M., Kyrylenko O.P. Corruption and efficiency of public spending in states with various public management types. *Economic Annals-XXI: Volume 178, Issue 7-8, Pages: 17-27, September 30, 2019*. URL: <http://soskin.info/en/ea/2019/178-7-8/EconomicAnnals-V178-02>. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V178-02> (Scopus).